

85

Erik Arnkil

Sosiaalityön rajasyteemit
ja kehitysvyöhyke

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 1992

Erik Arnkil

Sosiaalityön rajasyteemit
ja kehitysvyöhyke

Esitetään Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston vanhassa juhlasalissa (S212)
toukokuun 26. päivänä 1992 kello 12.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 1992

Sosiaalityön rajasteemit ja kehitysvyöhyke

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN EDUCATION, PSYCHOLOGY AND SOCIAL RESEARCH 85

Erik Arnkil

Sosiaalityön rajasteemit
ja kehitysvyöhyke

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 1992

URN:ISBN:978-951-39-8700-8
ISBN 978-951-39-8700-8 (PDF)
ISSN 0075-4625

ISBN 951-680-756-9
ISSN 0075-4625

Copyright © 1992, by Erik Arnkil
and University of Jyväskylä

Jyväskylän yliopiston monistuskeskus
and Sisäsuomi Oy, Jyväskylä 1992

ABSTRACT

Arnkil, Erik

Sosiaalityön rajasteemit ja kehitysvyöhyke.

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 1992. 65 p. Summary 4 p.

(Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research .

ISSN 0075-4625; 85).

ISBN 951-680-756-9

The Systems of Boundary and the Developmental Zone of Social Work
Diss.

The article summarizes a study on social work in Finnish welfare offices. Concepts for contextualizing social work were created through theory-historical and object-historical analysis. The concepts were presented as graphic models and modified as tools by social workers in an experimental project.

Social work is in transformation because of its contradictions of functions and economy. The double primary tasks (a) recycling population to labour markets and (b) sustaining the marginal population, contradict. The short term and long term economy, ie. investments into welfare production are also in contradiction. The contradictions of "Fordist" welfare production create a developmental zone, a battlefield with the following options: (1) rationalization within the Fordist model, (2) modifications of the Fordist model with long term economical considerations, (3) joint service -oriented experiments within short term economy and (4) cross-sectional services with long term economical considerations.

The contradictions of social work appear in client work through practice. Interaction between social work, other agencies and the clients' social networks is mediated by systems of boundary. Their structure is determined by recurrent activity of interacting counterparts. The systems of boundary offer a focus for analysis of social work. The dichotomies of micro/macro analysis and welfare agencies/social networks can be overcome.

The researchers' position is a central object of study. Conceptual isolation of social work from the agency networks reproduces the Fordist division of service labour. Criticism of the deficiencies of social work reproduces the deficiency principle of Fordist service production, its orientation towards problems instead of resources. Research enhances its critical potentials by reframing social work as coping in conflicting networks. The developmental zone of social work can be studied experimentally through interventions aimed at strengthening its resources, particularly the reflective structures of work.

Keywords: social work, social policy, networks, systems of boundary, zone of proximal development, work research.

Publications included in the dissertation

The dissertation theses are presented in the following publications together with the summarizing article at hand:

Arnkil, Erik: Peilejä. Hypoteeseja sosiaalityön ristiriidoista ja kehitysvyöhykkeestä. (Mirrors. Hypotheses on the Contradictions and Developmental Zone of Social Work)

Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisu 5. Helsinki 1991. 337 pages. ISSN 0788-6589. ISBN 951-47-4532-9 (In Finnish. *English summary*)

Arnkil, Erik: Keitä muita tässä on mukana? Viisi artikkelia verkostoista. (Who are the Actors in this System. Five Articles on Networks)

Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen raportteja 23. Helsinki 1991. 171 pages. ISSN 0788-7191. ISBN 951-47-4942-1

(In Finnish. *Summarizing article "Social Work and the Systems of Boundary. Suggestions for Conceptual work" in English*).

SAATESANAT

Tämä artikkeli on osa väitöskirjaani. Ainoastaan tämä osuus on alusta pitäen kirjoitettu opinnäytteeksi. Väitöskirjayhdistelmään liitetyt muut osat ("Peilejä"-raportin ja "Keitä muita tässä on mukana" -raporttiin kootut artikkelit) kirjoitin ensisijassa sosiaalityöntekijöille.

Risto Eräsaari ohjasi työtäni alusta alkaen. En tiedä olisinko jaksanut väittelyyn asti ilman hänen monipuolista tukeaan.

Ohjaajallani oli mielenkiintoinen senioripositio. En vieläkään - kuuden vuoden yhteistyön jälkeen - tiedä mistä väitteistäni hän on *samaa* mieltä kanssani. Ehkä joistakin, voi olla, että monistakin. Olisiko hänellä niin viisas strategia, ettei hän halua ohjattavan juuttuvan niihin argumentteihin, jotka miellyttävät ohjaajaa? Kaikkien väitteiden pitää pysyä liikkeessä. Risto kehotti jatkuvasti "heittäämään pois tikkaat", kun olin saanut kiivettyä jollekin näköalapaikalle, ja etsimään uusia tikkaita näkökulmien ravistelemiseksi. Hän osoittikin ehtymättömästi uusia tikaskätköjä.

Sain Ristolta kommentteja: tuo on tärkeää, mutta presisoi argumenttisi! J-P Roosilta, toiselta esitarkastajaltani, sain taas kommentteja: tuo on tärkeää, mutta sano se suomeksi!

Myös häneltä sain tukea uskomuksilleni, että joissakin ajatuksissani on tolkkua. Kiitän molempia tarkastajia *joustavasta* tuesta!

Kuvaan tässä artikkelissa tutkimusprosessia, jossa mallinsin sosiaalityötä dialogissa tutkittavien kanssa. Hypoteeseista muodostui monilta osin yhteisiä välineitä. Onkin miltei niin, että minä väittelen *yhteisillä* tuotoksillamme. Siis kiitos Kajaanin, Kuhmon ja Uudenkaupungin sosiaalivirastojen sekä Kainuun A-klinikan sosiaalityöntekijät, toimistotyöntekijät ja johto! Kiitos myös niille työyhteisöille, joiden konsulttina toimin ja joilta opin lisää sosiaalityöstä!

Tätä kirjoitettaessa aloitin uuden tutkimuksen Esa Erikssonin kanssa ja läheisessä yhteistyössä veljeni Robertin kanssa. Jo vuosia olemme yhdessä pohtineet verkostoihin suuntautuvan tutkimuksen odysseiaa. Mahdollisesti haltuuni tulevasta tohtorinhatusa kuuluu heille vähintään lierit!

Etäännyin tutkimuksen kestäessä kehittävän työntutkimuksen ryhmästä. Tarvitsin tilaa tikkailleni ja kriittisille näkemyksille. Silti olen ryhmälle paljossa velkaa, ja se näkyy tuotoksistani. Kehittävä työntutkimus on tiukka kaira, joka vie nopeasti syvälle. Minua alkoi kuitenkin askarruttaa vääntäjän positio.

Tutkimuksen aikana työpaikkani mullistui sosiaalihalituksesta sosiaali- ja terveyshallitukseksi. Yksi asia pysyi kuitenkin vakiona: talon johto rohkaisi tutkimukseen ja akateemisiin opinnäytteisiin. Olen saanut tehdä tutkimusta virkatyönäni. Ymmärrän sen etuoikeudeksi ja olen siitä kiitollinen. Olen myös saanut talon sarjoista kanavan julkaisuilleni. Päivi Hauhia ja Pirkko Sirén ovat kärsivällisesti selvittäneet painatuksiin liittyneet seikkailut.

Jyväskylän yliopisto on ystävällisesti ottanut tämän artikkelin julkaisusarjaansa. Jatko-opiskelijana tuossa yliopistossa olen hämmästellyt asioiden käsittelyn sujuvuutta ja joustavuutta.

Poikani Antti oli useissa vaiheissa tutkimusavustajana. Hän sekä tyttäreni Johanna ja Marikki ovat olleet elämänilollaan tärkein tukeni. Ja tietysti myös Tarja, jolle omistan tämän työni.

Helsingissä 9.4.1992
Erik Arnkil

SISÄLTÖ

JOHDANNOKSI.....	9
1 PEILIEN JA ARTIKKELEIDEN YDIN.....	11
1.1 Peilien ydin: hypoteesi sosiaalityön kehitysvyöhykkeestä.....	11
Sosiaalityön muodonmutokset.....	11
Tuen ja kontrollin paradoksit.....	15
Toimivuuden ja taloudellisuuden paradoksit.....	16
Palvelutyönjaon paradoksit.....	18
Sosiaalityön kehitysvyöhyke.....	19
1.2 Artikkeleiden ydin: rajasynteesikäsite.....	21
Sosiaalityö viranomaisverkostoissa.....	21
Sosiaaliset verkostot ja viranomaisverkostot.....	22
Sosiaalityö rajasynteeseissä.....	22
Sosiaalityö ja rajasynteetit, käsitteellistys ehdotuksia.....	23
Yhteisöromantiikka ja verkostohuuma?.....	24
2 TUTKIMUKSEN KÄÄNNEKOHDAT.....	27
2.1 "Vahvan selityksen" kehyskokeet.....	27
2.2 Tutkijan palauttaminen kuvaan.....	29
Aikalaiskeskustelu: sosiaalityökritiikki ja professionalismiprojekti.....	29
Tutkimuksen jännitteet.....	31
2.3 Mallinnusprosessi.....	32
Toimintakäsite kiintopisteenä.....	35
Yllätys 1: mallinnus toistaa sektorijakoa.....	36
Toistuvat toimintakäytännöt kiintopisteenä.....	37
Etäantyminen kontekstuaalisista kuvauksista.....	37
Ongelmanmäärittelyt kiintopisteenä.....	39
Kognitiivinen ote problematisoituu.....	40
Konsultointi-ikkuna.....	42
Rajasynteetit kiintopisteenä.....	43
Yllätys 2: mallinnus toistaa vakaavuuskeskeisyyttä.....	45
Voimavarat ja positiot kiintopisteenä.....	46
2.4 Tutkimuksen pelisäännöt.....	48
Ennakoinnit rajasynteeseissä.....	50
Kriittinen voimavaratutkimus.....	52
Pieni iso liike.....	53
SUMMARY.....	56
LÄHTEET.....	60

JOHDANNOKSI

Tämä artikkeli on keskustelua ja yhteenvedoa tuloksista, jotka on esitetty julkaisuissa "Peilejä. Hypoteeseja sosiaalityön ristiriidoista ja kehitysvyöhykkeestä (Arnkil 1991a) sekä "Keitä muita tässä on mukana. Viisi artikkelia verkostoista" (Arnkil 1991b). Jatkossa viitataan ensinmainittuun julkaisuun nimikkeellä Peilit ja viimeksimainittuun julkaisuun nimikkeellä Artikkelit.¹

Esitys jakautuu kahteen osaan. Ensimmäisessä luvussa esitän keskeisimmät sosiaalityötä koskevat väitteeni. Toisessa luvussa kuvaan sen tutkimuskäytännön, jossa tulokset syntyivät.

Lyotard (1985, 101) toteaa, että tieteellisten lausumien asianmukaisuus riippuu siitä synnyttävätkö ne ajatuksia; *uusja lausumia ja pelisääntöjä*. Päädyin sekä väitteisiin sosiaalityöstä että sen tutkimisesta. Uusi pelisääntöä koskeva kysymys on: toistaako

¹ *Peilit* sisältää myös artikkelin "Kehittyvä työntutkimus. Ajatuksia kehittävästä työntutkimuksesta" (julkaistu alunperin: Arnkil 1990a). Teen siinä uudelleenarviointeja metodologisista lähtökohdistani.

Artikkelit koostuu seuraavista viidestä raportista:

1) Sosiaalityö viranomaisverkostoissa (Arnkil 1989a)

2) Sosiaaliset verkostot ja viranomaisverkostot - pari kiinnostavaa artikkelia terapian puolelta (Arnkil 1989b)

3) Sosiaalityö rajasysteemeissä - makroanalyysistä Markkoanalyysiin (Arnkil 1990b)

4) Social work and the systems of boundary. Suggestions for conceptual work (Arnkil 1991c)

5) Yhteisöromantiikka ja verkostohuuma? (Arnkil 1991d)

työntutkimus työn organisointiperiaatteet, jääkö kritiikki tukimiensa ajattelumuotojen "sisään".

Havaitsin yhteenvetoa laatiessani (rekonstruoidessani tutkimuskäytäntöäni) kaksi keskeistä käännettä. Ensin ajattelumuotoni heijasti systeemisistä yrityksistäni huolimatta *sektoroitunutta työtä*. Yritin ylittää sen verkostokäsittein. Toiseksi ajattelumuotoni heijasti *vajaavuuskeskeistä työtä*. Yritin ylittää sen positiokäsittein. Tutkijan position problematisointi onkin se uusi *pelisääntökysymys*, jonka haluan *käsitteellisten mallieni ohella* esittää.

Puhuessani jatkossa sosiaalityöstä tarkoitan *sosiaalitoimistojen* sosiaalityötä, ellen nimenomaan viittaa muissa yhteyksissä tehtävään sosiaalityöhön.

1 PEILIEN JA ARTIKKELEIDEN YDIN

Peileissä eritellään suomalaisen sosiaalityön muotoutumista, sen toimivuus-taloudellisuus -ristiriitoja sekä kehitysvyöhykettä. Artikkeleissa tarkastellaan sosiaalityön verkostoitumista muihin viranomaisjärjestelmiin sekä viranomaisverkostojen ja arjen sosiaalisten verkostojen rajasysteemijä. Peilit ja Artikkelit on kirjoitettu lomittain. Osa Artikkeleissa kehitellyistä teemoista on viety myös Peileihin, joka on Sosiaalityön tutkiva kehittäminen projektin (1986-1990) pääraportti. Osa teemoista, erityisesti rajasysteemit, tulevat Artikkeleissa Peilejä yksityiskohtaisempaan tarkasteluun.

1.1 Peilien ydin: hypoteesi sosiaalityön kehitysvyöhykkeestä

Sosiaalityön muodonmuutokset

Sosiaalityö on aina saanut asiakkaikseen liikaväestöä. Köyhäinhuolto sai asiakkaikseen maaseudun liikaväestöä, yhteiskunnallinen huolto sai asiakkaikseen edellistä plus teollisuuden (ja kaupan) liikaväestöä. Sosiaalityö saa asiakkaikseen edellisten lisäksi *palvelujärjestelmän* liikaväestöä, väestöä, jota erikoistuneet palvelut rajaavat toimintansa piiristä.

Sosiaalityön asiakkuus kerrostuu. Vanhaa kerrostumaa edustaa ns. päällekkäisasiakkuus. Tämä liittyy riittämättömien tai viivästyneiden etuuksien (kuten eläkkeiden, työttömyyskorvausten,

sairausvakuutuskorvausten jne.) kompensointiin ennen muuta toimeentulotuella. Uutta kerrostumaa edustaa ns. yhteisasiakkuus. Tämä taas liittyy palvelujärjestelmän sektoroitumiseen. Asiakkaan on koottava laaja-alaisiin palvelutarpeisiin yhdistelmä kapea-alaisia erikoispalveluja. Näin muodostuu samanaikaista moni- tai yhteisasiakkuutta. Sosiaalitoimistojen sosiaalityön uusin ja nopeimmin kasvava asiakaskategoria muodostuu nuorista aikuisista. Siinä missä vanhemmat ikäluokat syrjäytyvät työyhteiskunnasta ja sosio-ekonomisesta asemasta, nuorten aikuisasiakkaiden kohdalla syrjäytymisura alkaa ennen työyhteiskuntaan astumista ja sosio-ekonomisen aseman saavuttamista. Tässä "postfordistisessa" kategoriassa problematisoituvat selvimminkin sekä viimesijaisen sosiaalityön että palvelujärjestelmän ensisijaisinstanssien välineet.

Sosiaalityöntekijälle tarjoutuva välineistö muodostuu (1) työtä koskevista ideologisista malleista, (2) metoditasoisista malleista sekä (3) operaatiotasoisista tekniikoista ja työkaluista.

Operaatiotasoiset välineet pohjautuvat pääosin työn säädöspohjaan ja periytyvät maatalousyhteiskunnasta. Tyypillisiä operaatiotasoisia välineitä ovat toimeentulotuen normistoon pohjautuvat selvitys- ja päätöksentekotekniikat ja esim. lastensuojeluun liittyvät huostaanottotarpeen selvitys- ja päätöksentekotekniikat.

Metoditasolle on tarjolla säädöspohjainen suostuttelusta pakkoon kovenevien toimenpiteiden sarja sekä pääosin anglo-amerikkalaisia asiakassuhteen ohjaamisen metodisointeja ja niiden kotimaisia muunnelmia (ns. keskeneräisiä miniatyyriteorioita).

Ideologiatasolla on meneillään paradigmatäänne. Ns. sosiaalivaltio-kritiikkiin liittyvät palkkatyöläisyyden uusintamista koskevat teoriat ovat saamassa rinnalleen (mm. feministisen kritiikin esiinnostamia) arjen organisointia koskevia teoriakehityksiä.

Ideologia- ja metoditasoisten välineiden välillä on jyrkkä katkos. Ideologisten mallien kehittäminen on tapahtunut osana sosiaalipoliittista teorianmuodostusta ja vailla välitöntä yhteyttä metodisiin kehityksiin. Metodikehitykset taas ovat muodostuneet vailla välitöntä yhteyttä sosiaalipoliittiseen teoriakehittelyyn. Myös metodikehitysten ja operaatiotasoisten välineiden kehittäminen välillä on katkos. Metodikehittäminen on tapahtunut pääosin erityispalvelujen piirissä. Sosiaalitoimistojen sosiaalityö on ollut voimakkaammin säädösten ohjaamaa.

Sosiaalityön tekijärakenne on muotoutunut mittavilla odotuksilla kuormitetuksi naisammattikunnaksi, jonka erityistä pätevyysaluetta odotetaan olevan sosiaalisten ongelmien yksilöllinen sääntely.

Sosiaalityöntekijät pyrkivät hallitsemaan työnsä käyttöarvo- vaihtoarvo -ristiriitoja yksilökohtaisilla strategioilla, joilla he sääntelevät työn paneutumisasetta ja kuormitusta. Osa asiakkaista valikoidaan työntekijää vähemmän kuormittavaan, etäisyyttä ottavaan

työskentelyyn, osa taas kuormittavaan paneutuvaan työskentelyyn. Valikoinnin ytimenä on lojaliteettivaihdon muodostuminen asiakkaan ja työntekijän välillä. Tällaiset selviytymisstrategiat edistävät yksilötyön autonomiaa, mutta ehkäisevät samalla kollektiivisten sääntelykeinojen muodostumista.

Myös työntekijöiden jatkuva vaihtuvuus ehkäisee kollektiivinmuodostusta. Vaihtuvuus ja siihen liittyvä kouluttamattoman tai vähän koulutetun työvoiman yleistyvä sijoittaminen vakansseihin tuottaa sosiaalitoimistoihin henkilöstörakennetta, jossa koulutettu sosiaalityöntekijä on "kallispalkkainen" vähemmistöryhmä¹.

Sosiaalityölle tarjolla olevat ideologiat ovat *kohteistamisen* välineitä. Tiedyt ilmiöt ovat yhteiskunnallisten intressien ohjaamina tematisoituneet julkisten interventioiden - mm. sosiaalityön - kohteiksi. Menetelmät ja operaatiotasoiset tekniikat tarjoavat interventioiden keinoja. Myös ne sisältävät kohteen ideologisia tulkintoja. Välineet edellyttävät ja tuottavat työn tekijärakenteen. Pääosa sosiaalityön metodeista ja tekniikoista on yksilötyön välineitä yksilöiden käsittelemiseksi. Sosiaalityön kohde, välineet ja tekijärakenne ovat Suomessa käyneet läpi seuraavanlaiset muodonmuutokset:

TAULUKKO 1. Sosiaalityöprosessin kehitys (Peilit, s. 95)

	Kohteen muutokset	Välinekehitys	Tekijän muutokset
Vai- vais- hoito ja köy- hän- hoito	Irtain työväki yksilöinä ja perheinä hitaasti teollistuvassa Suomessa. Pulakaudella työttömiksi joutuneet/ päällekkäisasiakkaat.	<u>Ideologiataso:</u> Irtaimen väen moralisointi (kristillinen moraalioppi) ja huoli työväenkysymyksestä (kateederisosialismi) -> lainsäädäntöön yksilöllisten ongelmien kategoriat <u>Metoditaso:</u> työn teettäminen, valistus, lainat -> asteittain kovenevat toimenpiteet <u>Operaatiotasoa:</u> työnteon välineet, luontoisavustukset, puhe -> normitettut avustukset ja puhe	Harvalukuis- ten virkamiesten ohjaamat maallikkolau- takunnat -> palkattujen/ vähän koulutettujen työntekijöiden hidas yleistyminen

Taulukko jatkuu seuraavalla sivulla

¹ Tämä oli tendenssi Peilien kirjoittamisen aikaan.. Kuntien säästötoimet laman syvetessä ovat ilmeisesti hidastaneet sosiaalityöntekijöiden liikkuvuutta. Samalla säästötoimet vienevät kuitenkin vähemmän koulutetun - ja siis "halvemman" - työvoiman suosintaan.

TAULUKKO 1. (jatkuu)

Kohti sosi-aali-val-tiota	<p>Rauhan aikaan ja yleistyvään palkkatyöläisyyteen orientoituvat yksilöinä ja perheinä. Sosiaaliturva-järjestelmien väliinpuotoajat / päällekkäis-asiakkaat.</p>	<p><u>Ideologiataso:</u> Kansantulon kasvua, sosiaalipolitiikkaa investointeina ja yhteiskuntaa yhteisyrityksenä painottavat teoriat. <u>Metoditaso:</u> Asteittain kovenevat toimenpiteet plus asiakassuhdetta metodisoivat case work -jäsenyykset. Työllä sosiaalistamisesta puheella ja tarveharkinnalla sosiaalistamiseen <u>Operaatiotasoa:</u> Sääntömääräiset toimenpiteet plus asiakassuhteen case work -operationalisointi; puhe</p>	<p>Maallikkolautakunnat, ammattijohtoa plus koulutettujen työntekijöiden yleistymisen. Perustutkinto. Työntekijä-kunta naisvaltaiseksi.</p>
Sosi-aali-työ sosi-aali-valti-ossa	<p>Murroskulttuurin palkkatyöläiset ja palkkatyöläisperheet muuttuvissa verkostoissaan. Väliinpuotoajat / päällekkäisasiakkaat. Ulos saneeratut -> post-fordilaisittain syrjäytyvät. Yhteisasiakkaat. Pitkäaikaisasiakkaat. Syrjäyttävät palvelujärjestelmät.</p>	<p><u>Ideologiataso:</u> Marxilainen haaste ja sen eriytyminen: Työvoiman uusintamiskonseptio, reproduktiokonseptio, modernisoitumiskonseptio, feministinen konseptio <u>Metoditaso:</u> Asteittain kovenevat toimenpiteet -> väljenevä säännösto plus 'amatillinen harkinta'. "Vasta alullaan olevat miniatyyri-teoriat" <-> professionalismin kritiikki. "Tyhjän päällä sosiaalistaminen" / "luukuttamalla" sosiaalistaminen. <u>Operaatiotasoa:</u> Sääntömääräiset toimenpiteet -> väljenevä säännösto. Puhe.</p>	<p>Maallikkolautakunnat, kerrostunut miesvaltainen ammattijohto. Korkeakoulutuksen saanut tai pätevoidetty työntekijä-kunta -> pako sosiaalitoimistoista -> täyttämättömät ja epäpätevillä täytetyt vakanssit. Lähes kauttaaltaan naisvaltainen henkilökunta</p>

Tuen ja kontrollin paradoksit

Sosiaalityö on muotoutunut osana sosiaalivaltioprojektia. Sosiaalityön työnjaollinen asema on vaiheittain muodostunut viimesijaiseksi, palvelujen massatuotantoa täydentäväksi tekijäksi. Käsitellessään asiakkaita sosiaalityö antaa sosiaalivaltion ns. ensisijaisjärjestelmille palveluksia. Se valikoi, kvalifioi ja varastoi asiakkaita. Viimesijaisena täydentäjänä sosiaalityö uusintaa ositettua ja oirekeskeistä palvelutyönjakoa. Sosiaalivaltiollinen palvelijärjestelmä on fordista palvelujen massatuotantoa, jossa kukin sektori on erikoistunut ennen muuta asiakkaiden toiminnan ja ominaisuuksien *vajaavuuksien* tunnistamiseen ja poistamiseen.

Palvelujärjestelmä eriytyy vajaavuusnäkökulman pohjalta, kun taas kansalaisten toimeentuloon ja elämänorientaatioon liittyvät pulmat punoutuvat toisiinsa. Sektoroituva järjestelmä tunnistaa arjen kokonaisvaltaisuuden "moniongelmaisuuksina". Moniongelmaisuuksien ympärille muodostuu *yhteisasiakkuutta* ja "monen auttajan" *ongelmaorientoituneita viranomaisverkostoja*.

Sosiaalityö on sosiaalivaltiollisten interventioiden legitimoitintyötä. *Legitimoinnin ytimenä ovat pyrkimykset palauttaa julkista huomiota saaneet ongelmat pieniyhteisöiksi ja yksityisiksi ja pitää ne sellaisina*. Käsitellessään korjaavasti julkisuutta saaneita ongelmia sosiaalityö uusintaa sosiaalisten ongelmien määrittymistä yksilöllisiksi ja pieniyhteisöiksi. Ei-julkinen (pieniyhteisölliseen ja yksilölliseen piiriin rajautuva) toiminta vaatii toimintakykyisyyttä, ja *sosiaalityön legitimoitintehtävä edellyttää sen tukemista*.

Toimintakykyisyyden tukemiseen sosiaalityöllä on käytettävissään ns. asteittain kovenevat toimenpiteet. Sosiaalityöntekijällä on sekä tuen että pakkokeinojen mandaatti. Asetelma on paradoksaalinen. Asiakkaan toimintakykyisyyden tukea joudutaan tarjoamaan tämän itsemääräämisoikeutta uhkaavasta asemasta. Saadakseen sosiaalityöntekijältä tukea asiakkaan on osoitettava *riittävä "avuttomuutta"*, mutta välttääkseen pakkokeinot hänen on samalla osoitettava *riittävä kyvykkyyttä*. Mikäli sosiaalityöntekijä yrittää mobilisoida asiakkaalle tukea ensisijaispalveluista, myös sosiaalityöntekijä joutuu paradoksaaliseen asemaan. Hänen on osoitettava muille ammattiauttajille, että hän on asiakkaansa kanssa niin "avuton", että tarvitaan yhteistyökumppaneiden voimavaroja, mutta ei niin "avuton", että sosiaalityön pakkokeinot olisivat perusteltuja. Sosiaalityöntekijä joutuu siis asiakkaan kanssa *yhteisnäyttötalanteeseen*.

Ei-julkisen toiminnan voimavaroja joudutaan hakemaan järjestelmältä, joka on erikoistunut voimavarojen sijasta *vajaavuuksien* etsintään ja eliminointiin. Sosiaalivaltiollisen ammattiauttamisen erikoistumisperusta, ammattikuntaiset edut ja taloudellisuusnäkökohdat

ovat sidoksissa ositetun työn toimivuuteen ja lyhyen tähtäimen taloudellisuuteen. Ongelmien ratkointaan saatetaan saada järjestelmä, jonka *ongelmanratkaisutoiminta on ongelma sinänsä*, so. toiminnallisia vaihtoehtoja rajoittava vajaavuuksien tunnistamis- ja poistamisverkosto ristiriitaisine ja kilpailevine vajaavuustulkintoineen.

Toimivuuden ja taloudellisuuden paradoksit

Sosiaalityö on palkkatyötä, joka jakautuu konkreettiin ja abstraktiin työhön. Konkreettina työnä sillä on kaksi historiallisesti eri vaiheessa muodostunutta perustehtävää. Perustehtävistä muodostuu sosiaalityön käyttöarvopuoli eli *toimivuus*. Abstraktina työnä sosiaalityö on palvelusten tuotantoon sijoitettujen investointien ja työvoiman kulutusta. Tästä muodostuu työn vaihtoarvopuoli, *taloudellisuus*.

Sosiaalityön toimivuus koostuu (1) köyhäinhoidollista perua olevasta *palkkatyöläistämistehtävästä*. Tämä toteutuu asiakkaiden valikointina, ja kvalifiointina palkkatyöläisyyteen. Palkkatyöläistävä sosiaalityö asettaa työllistymisehtoja ja/tai pyrkii sosiaalistamaan asiakkaita ei julkiseen toimintaan organisoimalla asiakkaiden arkea palkkatyön rakenteiden avulla. Toinen, työssä yhtä aikaa toteutuva perustehtävä on (2) *marginalisointitehtävä*, ja se on myöhempää - sosiaalivaltiollista - perua. Se toteutuu asiakkaiden valikointina, kvalifiointina ja varastointina palkkatyön ulkopuoliseen marginaaliasemaan. Marginalisoiva sosiaalityö ei aseta työllistymisehtoja tai käytä ensisijaisesti palkkatyörakenteita arjen organisointiin. Sosiaalityön perustehtävät ovat keskenään ristiriidassa. Toimiva asiakkaiden valikointi ja kvalifiointi palkkatyön ulkopuoliseen marginaaliasemaan uhkaa tehokasta asiakkaiden palkkatyöläistämistä. Toimiva asiakkaiden kierrätys palkkatyöhön puolestaan uhkaa perusturvatehtävää, johon ei sisälly työllistymisvaatimuksia.

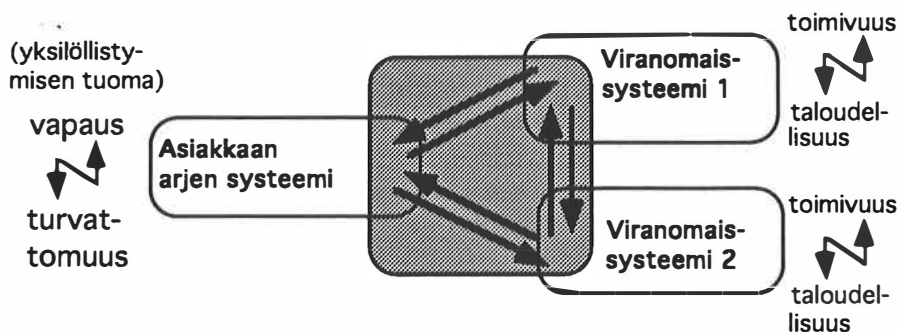
Sosiaalityön taloudellisuus muodostuu lyhyen ja pitkän tähtäimen investointeista asiakkaiden palkkatyöläistämiseen ja marginalisointiin. Investoinnit liittyvät sekä sosiaalityön kautta jaettavaan taloudellisiin avustuksiin vähävaraisille että sosiaalityön uusintamiskustannuksiin (so. työntekijöiden palkka- ja koulutusmenoihin, kiinteisiin kuluihin tiloihin ja laitteistoon jne). Tehokas asiakkaiden kierrättäminen palkkatyöhön luo edellytyksiä sosiaalityön työpanoksen/kustannusten rajoittamiselle, mutta työllistäminen edellyttää yhä useammin laajoja, "räätälöiviä" ja työvaltaisia toimenpidekokonaisuuksia. Myös marginaaliväestön ylläpitäminen ja sen kvalifiointi ei-julkiseen toimintaan kysyy työvaltaisia toimenpidekokonaisuuksia. Marginalisointi kuluttaa lisäksi sosiaalityön kautta välitettäviä rahasuoritteita.

Sosiaalityön lyhyen ja pitkän tähtäimen taloudellisuusehdot ovat keskenään ristiriidassa. Välitettävien suoritteiden rajoittaminen sekä työvaltaisten toimenpiteiden ja henkilökunnan karsiminen voi tuottaa säästöjä lyhyellä tähtämellä. Tällaiset ratkaisut voivat kuitenkin lisätä kustannuksia pitkällä tähtämellä (mm. toistuvaisasiakkuuden ja kasautuvien ongelmien muodossa). Lisäksi eri palvelusektoreiden taloudellisuuspyrkimykset voivat olla keskenään ristiriidassa. Lyhyen tähtäimen säästöä yhdellä sektorilla (esim. koulutoimessa) tavoittelevat ratkaisut voivat tuottaa sekä lyhyen että pitkän tähtäimen työ- ja kustannuspaineita muilla sektoreilla (esim. sosiaalityössä). Sektorijakoiset tulosjohtamismallit ja suoritteisiin painottuvat vaikuttavuusmittarit osoittavat lyhyen tähtäimen taloudellisuutta ja suoritevaikuttavuutta kullakin sektorilla kerrallaan. Tämä korostaa pikemminkin sektoreiden välistä resurssitaistelua kuin toiminnan kertautuvien vaikutusten tarkastelua.

Myös palvelujärjestelmän muissa osissa perustehtävät ja taloudellisuusehdot ovat ristiriitaisia. Palvelujärjestelmät kytkeytyvät toisiinsa yhteisasiakkuuksien kautta. Asiakkaiden laaja-alaiset palvelutarpeet kytkevät toisiinsa "yksiongelmaisuuksiin" erikoistuneita viranomaisjärjestelmiä. Näin muodostuu viranomaisverkostoa, joissa työntekijät ratkovat instituutionsa toimivuuden ja taloudellisuuden ristiriitoja yksilöllisin ja kollektiivisin strategioin.

Myös asiakkaiden sosiaaliset verkostot ovat ristiriitaisia. *Yksilöllistymiskehitys* sekä vapauttaa kansalaisia kontrolloivista sosiaalisista siteistä että loitontaa heitä traditionaalisista sosiaalisen tuen lähteistä. Markkinakehityksen ja sosiaalivaltiollisten interventioiden tukema perinteisten yhteisöjen rapautuminen tuottaa sekä liikkuvuutta ja vapautta että perinteisten tuen muotojen kaventumista.

Viranomaisverkostot ja sosiaaliset verkostot muodostavat kosketuspintoissaan *rajasysteemejä*, julkisen vallan ja arjen järjestelmien *vaihtoa* toteuttavia systeemejä. Rajasysteemeissä muodostuu yhteisrakenteita viranomaisten ja asiakkaiden toimintakäytäntöjen yhdistelminä. Viranomaiset ja asiakkaat toteuttavat henkilötasolla vallankäyttöön liittyviä vaihtotapahtumia. (Ks. kuvio 1 seuraavalla sivulla.)

KUVIO 1. Sosiaalityö ja sen rajasyteemit (Peilit, s. 178)

Palvelutyönjaon paradoksit

Köyhäinhoito oli syntyessään lähes ainoa ja siis ensisijainen julkinen uusintamisen tukijärjestelmä. Kun muita julkisia järjestelmiä muodostui, köyhäinhoito luovutti niille tehtäviään. Luovuttaminen oli kuitenkin jo alunalkaen puolittaista. Jo köyhäinhoito sai tehtäväkseen kompensoida niitä etuuksia (mm. eläkkeitä, työttömyysturvaa jne.), joita muiden järjestelmien oli määrä välittää, mutta jotka olivat riittämättömiä tai joiden välitys viivästyi. Tätä tekee myös sosiaalityö. Lisäksi köyhäinhoito sai ja nyt sosiaalityö saa tehtäväkseen tahdonvastaisten ratkaisujen toimeenpanon. Ns. ensisijaisjärjestelmät rajautuivat vapaaehtoiseen asiakkuuteen ja suostumus pohjaisiin interventioihin.

"Luovutusta" tapahtuu nyt - palvelujärjestelmän kehkeydyttyä erikoistuneeseen muotoonsa - myös toisin päin. Jos alun pitäen köyhäinhoito oli tehtävien luovuttaja, sosiaalityö on nyt niiden vastaanottaja. Erikoistuva ensisijaispalvelujen järjestelmä luovuttaa sosiaalitoimistojen sosiaalityölle yksiongelmaisuuksia laajemmat tehtävät, so. erikoistuneiden ja suostumus pohjaisten välineiden tavoittamattomissa olevat asiakkaiden arjen kysymykset.

Palvelutyön ammatillinen erikoistuminen lisää ja kaventaa ammattitaitoa samanaikaisesti. Erikoistuneiden välineiden käyttö edellyttää rajattujen työkohteiden eristämistä kokonaisuudesta, asiakkaiden arjesta. Kurinalaisten ammatillisten tekniikoiden käänköpuoli on valikoiva epäherkkyys spesialiteettia laajemmille ilmiöille ja erilaisten "kaatoluokkakategorioiden" muodostaminen tällaisille kysymyksille. (Esimerkkinä "vaikea lapsi" tai "moni-ongelmainen perhe").

Sosiaalitoimistojen sosiaalityön työnjaollinen asema ja perustehtävät eivät ole muodostuneet tehtäviä ja erikoistumista rajaamalla vaan niistä tehtäväalueista, jotka ns. ensisijaispalvelut ovat

rajanneet tehtäviensä ulkopuolelle. Viimesijaisen sosiaalityön (sekä poliisin ja suljettujen laitosten) työnjaollinen osuus kohteesta muodostuu "kaatoluokkakysymysten" ja tahdonvastaisten kontrollitehtävien ratkonnasta. Tavallaan sosiaalityö on muodostunut erikoistuneiden palvelujen yhteistyön korvikkeeksi vaikeissa elämäntilanteissa olevien asiakkaiden palvelemisessa.

Sosiaalityön *professionalismiprojekti* on muodostunut pyrkimyksestä toteuttaa ammattitaitoisesti ne tehtävät, jotka muut professiot ovat rajanneet pätevyytensä ulkopuolelle. Tästä muodostuu sosiaalityön työnjaollisen aseman perusparadoksi: *Täyttäessään täydentävää viimesijaista tehtäväänsä sosiaalityö uusintaa ensisijaisjärjestelmien kyvyttömyyttä kohdata asiakkaiden arki "yksiongelmaisuuksia" laajemmin. Pätevä viimesijaistoiminta myös vähentää erikoistuneiden palveluiden suoran yhteistyön tarvetta.*

Sosiaalityön kehitysvyöhyke

Sosiaalityön ristiriidat tuottavat eräänlaisen harmaan vyöhykkeen, taistelukentän, jossa millään intressitaholla ei ole selvää toimintamallia ristiriitojen ratkaisemisesta. Harmaalla vyöhykkeellä ovat vastakkain työn fordistinen ja jälkifordistinen yhteiskunnallistumismuoto. Fordistisessa yhteiskunnallistumismuodossa työn *toimivuutta* haetaan ositetun työnjaon täydentämisestä. *Taloudellisuutta* haetaan keskittämiseduista, rationalisoituvan palvelutuotannon ns. mittakaavaeduista. Jälkifordistisessa yhteiskunnallistumismuodossa työn *toimivuutta* haetaan olemassaolevien palveluiden kombinoinnista, niiden voimavarojen uudentilanteista yhdistelmästä. *Taloudellisuutta* haetaan ns. yhdistelmäeduista.

Harmaalla vyöhykkeellä on jälkifordistisen mallin *itumuotoja*. Toimivuutta haetaan (myös) asiakkaiden arjen voimavarojen mobilisoinnista sekä palvelusten yhdistelemisestä ja räätälöinnistä. Sosiaaliin verkostoihin kääntyvät strategiat sekä erilaiset asiakasyhteistyöryhmät ja kokeiluluontoiset yhteispalvelut ovat esimerkkejä tästä. Taloudellisuutta haetaan (myös) kertautuvien kulujen tarkastelusta sektorirajat ylittäen. Tätä tapahtuu spontaanisti, yksittäisinä tekoina. Sosiaalityön kehitysaiheet ovat teot, joissa se pyrkii vetäytymään "pätevämmän ratkaisijan" asemasta suhteessa asiakkaihin ja heidän sosiaaliin verkostoihinsa sekä vetäytymään ensisijaispalvelujen syrjäyttäviä käytäntöjä uusintavasta täydennyspositiosta.

Sosiaalityön harmaa vyöhyke muodostaa potentiaalisen *työtyyppien siirtymäalueen*. Sosiaalityötoiminta (johtamistoiminta mukaanluettuna) ja ensisijaisprofessioiden toiminta sisältää tekoja,

jotka viittaavaat siirtymämahdollisuuteen rationalisoidusta systeemiseen työtyyppiin. Tässä mielessä harmaa vyöhyke on *kehitysvyöhyke*. Se toteutuu paikallisesti vaihtelevina konkreettisina asetelmina. Eriytyvät asetelmat paikallisilla taisteluvyöhykkeillä saattavat avata erilaisia *lähikehityksen vyöhykkeitä*.

Asetelma on kuitenkin paradoksaalinen. Samalla kun uudenlainen yhteistyö ja uusien voimavarojen etsintä on monien osapuolten intresseissä, monet edut - ja erityinen osaaminen - ovat kiinni fordistisessa sektorijaossa. *Pyrkiminen ulos 'kriisistä' fordismia ylittämällä uhkaa fordismisidonnaisia etuja.*

Hypoteesi sosiaalityön kehitysvyöhykkeestä on Peileissä esitetty olettamuksina toimivuuden ja taloudellisuuden ratkontavaihtoehtoista. Ne ovat (1) fordistista yhteiskunnallistumismuotoa toteuttava *työn polarisointimalli*, (2) polarisointimallia korjaileva ja täydentävä *työn humanisointimalli*, (3) jälkifordistista yhteiskunnallistumismuotoa enteilevä *systemistä työtapaa tavoitteleva malli* ja (4) *systemisen työtavan malli*. (Ks. kuvio 2.)

	Fordistinen toimivuus	Jälkifordistinen toimivuus
Lyhyen tähtäimen taloudellisuus	(1) Taloudellisuus kustannusten minimoinnista kullakin sektorilla, toimivuus fordismista. Esim. sosiaalityön rationalisointi muuttamatta fordistista mallia. Polarisointimalli	(3) Taloudellisuus kustannusten minimoinnista sektorirajoja ylittäen, toimivuus jälkifordismista. Esim. rationalisointi, joka tähtää sosiaalityöntekijöiden / tiimien "vapauttamiseen" räätälöivien yhteispalvelujen muodostamiseen ja työhön sosiaalisten verkostojen tunnustelemiseksi. Systemistä työtapaa tavoitteleva malli
Pitkän tähtäimen taloudellisuus	(2) Taloudellisuus kertautuvien kulujen huomioinnista kullakin sektorilla, toimivuus fordismista. Esim. sosiaalityön modifiointi (alueellistaminen jne.) muuttamatta fordistista mallia. Humanisointimalli	(4) Taloudellisuus kertautuvien kulujen huomioinnista sektorirajat ylittäen, toimivuus jälkifordismista. Esim. räätälöivien yhteispalvelujen muodostaminen sektorirajat ylittävinä verkostoina. Arjen uusiin sosiokulttuurisiin ehtoihin tukeutuminen. Systemisen työtavan malli

KUVIO 2. Sosiaalityön kehitysvyöhyke (Peilit, s. 179)

Hypoteesini sosiaalityön kehitysvyöhykkeestä on havaintojen tulkintaa ohjaava konstruktio, joka ohjaa tulkintaa. Se on hyödyllinen jos se ylläpitää uteliaisuutta ja tuottaa uusia kysymyksiä.

Peileissä on muodostettu olettamuksia sosiaalityön "kokonaistoimijasta". Artikkelissa (erillisraporteissa, jotka kokoelmaan on sisällytetty) uteliaisuus kohdistuu niihin rakenteisiin, joita yksittäiset sosiaalityöntekijät ja sosiaalityöntekijöiden työkollektiivit uusintavat ja muuntavat asiakastyön vuorovaikutussuhteissa.

1.2 Artikkeleiden ydin: rajasysteemikäsite

Artikkeleissa kehitellään ensin käsite *viranomaisverkosto*. Sen vastinparina käsitellään *sosiaalisia verkostoja*. Verkostojen kosketuspinta, *rajasysteemi* muodostuu teoreettisten kehitelmien kiintopisteeksi.

Sosiaalityö viranomaisverkostoissa

Artikkelissa Sosiaalityö viranomaisverkostoissa (Arnkil 1989a) mallinnetaan sosiaalityön ja sen kanssa vaihdossa olevien järjestelmien vuorovaikutusta. Sosiaalityö muodostaa vaihtosuhteissaan muiden palvelusektoreiden, asiakkaiden, hallinnon jne. kanssa toimintansa rajoittimet ylläpitäviä vuorovaikutuskehiä. Sosiaalityö antaa ns. ensisijaisjärjestelmille palveluksia: se valikoi, kvalifioi ja varastoi asiakkaita. Vaihdon toistuvat toimintakäytännöt rakenteistavat syrjäytymistä ylläpitävää työnjakoa.

Palkkatyöläisyyden tukirakenteet muodostavat sektoroituneen ja 'oirekeskeisen' massapalvelukoneiston. Tällainen järjestelmä tuottaa moniasiakkuutta ja 'moniauttajajärjestelmän'. Sen ristikkäiset ongelmanmääritykset ja interventiot urauttavat ongelmanratkaisua toistuviin kehiin. Sosiaalityön kehitysituja ovat teot, joissa sosiaalityöntekijät koettavat saada ns. ensisijaispalvelut toteuttamaan *räätälöivää palvelua* standardimuotoisten massapalvelujen ohella/sijasta. Tässä *kehitys -käsitettä* ohjaa kehittävän työntutkimuksen metodologiaan pohjautuva oletamus ositetun työn ja ositusta ylittävän työn yhteeniskeytymisestä työprosessin harmaalla

vyöhykkeellä. Sosiaalityön kehitysidut tunnustetaan hypoteesin ohjaamana.

Sosiaaliset verkostot ja viranomaisverkostot

Artikkelissa Sosiaaliset verkostot ja viranomaisverkostot (Arnkil 1989b) tarkastellaan sosiaalisten verkostojen tematisoitumista sosiaalityön metodeja koskevassa keskustelussa ja etsitään verkostoterapian menetelmistä sosiaalisten verkostojen kartoituksen keinoja. Verkostojen terapeutin diagnosoimisen ja "terveitä" sosiaalisia verkostoja koskevien normatiivisten kuvien sijaan painotetaan tapaustutkimusta, jossa kiintopisteenä on viranomaisten kytkeytyminen asiakkaiden elämään.

Pohdinta liittyy rakenteellisen sosiaalityön problematisointiin: "Viranomaisten toistuvat toimintakäytännöt ylläpitävät sosiaalivaltiollisia rakenteita - ja osa näistä on syrjäyttäviä. Syrjäytyminen ei tapahdu vain sosiaalivaltion 'ulkopuolella', vaan keskeisesti sen 'sisällä', viranomaisverkostojen kehäliikkeissä (lapsuuden ajan verkostoista aikuisiän verkostoihin). Tästä löytyy myös kohde 'rakenteelliselle sosiaalityölle:' viranomaisverkostojen toistuvien -syrjäyttävien - toimintakäytäntöjen muuttaminen. Eritellessään paikkaansa verkostokuvioissa sosiaalityöntekijä paikantaa itseään rakenteissa" (s. 45). *Syrjäyttäminen* on tässä mielletty toiminnaksi, joka kaventaa asiakkaiden mahdollisuuksia saada viranomaisjärjestelmästä tukea elämänstrategioidensa vaihtoehtojen kootteluun ja toteuttamiseen.

Sosiaalityö rajasysteemeissä

Artikkelissa Sosiaalityö rajasysteemiessä (Arnkil 1990b) erotellaan käsitteellisesti viranomaisjärjestelmän systeemitasoja. Viranomaisverkostojen ja sosiaalisten verkostojen *vuorovaikutuksen* tarkasteluun muodostetaan käsite *rajasysteemi*. Näin pyritään ylittämään julkisen vallan ja arjen järjestelmien dikotominen tarkastelu.

Erilaisia politiikkoja (työvoimapolitiikkaa, eläkepolitiikkaa jne.) toteuttavat kokonaisuudet ovat instituutiosysteemejä. Instituutiosysteemien alajärjestelmiä ovat sektorisysteemit (esim. työvoimatoimi, sosiaalitoimi). Näiden alajärjestelmiä ovat virastositysteemit (esim. työvoimatoimisto tai sosiaalitoimisto toimintajärjestelmänä). Virastositysteemien alasysteemeinä toimivat mm.

toimenkuvittain ohjatut työntekijät. Toimintapolitiikkojen toteuttaminen kytkee eri tasoisia järjestelmiä toisiinsa yli hallintokunta- ja sektorirajojen.

Sektorirajat ylittäviä kokoonpanoja tarkastellaan *palkkatyöläisyyden tukemisen ja sosiaalistamisen* tehtävänmukaisina systeemeinä. Palkkatyöläisyys on a) epävarma uusintamisperusta ja b) ristiriitainen sosiaalistumisperusta. Uusintamisen tarkastelu tuo esiin työvoimapolitiikan järjestelmien verkostoitumisen. Sosiaalistamisen tarkastelu tuo esiin sosialisatio- ja resosialisatioinstanssien verkostoitumisen. Uutta verkostoitumista edustaa yhteisasiakkuus "jossa viranomaistahot kytkeytyvät toisiinsa elimellisemmin, eivät vain kompensoiden jotain riittämätöntä etuutta, vaan punoutuen toisiinsa omien vaikeuksiensa vuoksi - tehtävien osoittautuessa omaa spesialiteettia laajemmiksi" (s. 66). Viranomaisjärjestelmät verkostoituvat ylläpidettäessä palkkatyöläisperheen toimintakykyisyyttä ja korvattaessa hajoavaa sosiaali-integraatiota.

Viranomaisverkoston ja sosiaalisen verkoston vaihto tuottaa *rajasysteemejä*. Keskenään vaihdossa olevat systeemit muodostavat uudentasoisia systeemejä, joissa kumpikaan 'osapuoli' ei suoraviivaisesti säätele toista. Rajasysteemit ovat ongelmanratkaisutoiminnassa muotoutuvna uusmuodostumia, jotka kytkevät vuorovaikutukseen subjektille merkityksellisiä toimijoita sosiaalisesta verkostosta ja ratkaisutoimintaan involvoituvia toimijoita viranomaissysteemeistä. Viranomaiset ratkovat rajasysteemeissä työnsä toimivuuden ja taloudellisuuden ristiriitoja toteuttamalla a) rationalisointiin painottuvaa suoritepolitiikkaa, b) profession legitimaatiota painottavaa näyttöpolitiikkaa ja c) näiden muotouttamia organisaatiokulttuureita. Tällaisella kontekstualisoinnilla - tuomalla tarkasteluun viranomaistoiminnan ristiriidat - voidaan välttää reduktio yksittäisten toimijoiden ominaisuuksista rajasysteemien vuorovaikutustapoihin.

Sosiaalityö ja rajasysteemit, käsitteellistysehdotuksia

Artikkeli Social work and the systems of boundary (Arnkil 1991c) on englanninkielinen yhteenveto Peileistä sekä artikkeleista Arnkil 1989a, 1989b ja 1990b.

Viranomaisverkostojen muotoutuminen kytketään tarkastelussa fordistisen massapalvelujärjestelmän muotoutumiseen Suomessa. Artikkelissa korostetaan ns. vajaavuusperiaatetta erikoistumisen ja erikoistuneiden tulkintojen/interventioiden pohjana. Rajasysteemeissä näennäisesti ulkoiset organisatoriset ja taloudelliset reunaehdot "muodostuvat asiakastyön sisäisiksi konkreettisen toiminnan kautta.

Viranomaisjärjestelmät ovat ristiriitaisessa asetelmassa toteuttaessaan toimivuutta (legitiimeinä hyvinvointipalveluina) ja taloudellisuutta (hallittuina investointeina hyvinvointiin). Elämismailma on yhdistelmä vapautta sosiaalisista siteistä ja sosiaalisen tuen puutetta" (s. 113).

Yhteisöromantiikka ja verkostohuuma?

Artikkelissa Yhteisöromantiikka ja verkostohuuma? (Arnkil 1991d) rajasysteemien tarkastelu johtaa niiden toimintatapojen erittelyyn, joilla viranomaiset voivat joko rajoittaa tai avartaa sekä asiakkaiden että omaa toiminta-avaruuttaan. Artikkelissa rajasysteemikäsité toimii asiakastyön mikrotarkastelun välineenä.

Sosiaalisten verkostojen ytimenä ovat *subjektille merkitykselliset vuorovaikutusyhteydet*. Artikkelissa problematisoidaan "yhteisöromantiikka": kääntyminen sosiaalisten verkostojen voimavarojen puoleen ei edellytä romantisoivia kuvia toimivista yhteisöistä. Yhteisöllisyyden elvytysyritysten sijasta on keskeistä eritellä toimijoille merkityksillisiä suhteita.

Artikkelissa kyseenalaistetaan myös suoraviivaiset tulkinnat perheen, suvun jne. merkityksen katoamisesta: Väitän, että perhettä ja sukua voi tarkastella verkostonäkökulmasta, jolloin niiden merkityksellisyys ei 'uppoa' yhteisöromantiikan mukana. Perheen ja suvun jäsenet sekä mahdollisesti tietyt ystävät, naapurit jne. tulevat ehkä kuvaan subjektiivisesti merkityksellisen verkoston toimijoina. Kiinnostava kysymys on keillä henkilöillä ja millä vuorovaikutussuhteilla erityinen paikka yksilöllistyvien toimijoiden subjektiivisilla 'kartoilla'.

Kysymys sosiaalisista verkostoista tematisoituu sosiologisessa väittelyssä, terapiapohdinnoissa ja sosiaalityötä koskevassa keskustelussa a) yksilöiden 'elämän henkilökohtaisten projektien' myötä ja b) spesialisoituneen hyvinvointikoneiston voimavarojen ehtymisen myötä sekä c) julkisten menojen rajoittamispyrkimysten myötä¹.

Yksilöllistyminen, 'elämän henkilökohtaiset projektit' ja toiminnan refleksiivisyys tuottaa vastinparinaan sosiaalisten verkostojen subjektiivisen merkityksellisuuden kasvun: Näyttä selvältä, että "mitä enemmän (yhteisöjen väistyessä) tematisoituu yksilöllisyys ja 'identiteettityö' sitä enemmän tematisoituvat myös se sosiaalinen vuorovaikutus ja ne sosiaaliset verkostot, jotka tuossa 'työssä' (refleksiivisessä projektissa) toteutuvat" (s. 146).

¹ "Apu itseapuun" -ohjelmat ovat *myös* taloudellisesti motivoituja: julkista palvelutyötä voidaan siirtää - naisten ylläpitämälle - kolmannelle sektorille.

Artikkelissa kehitellään myös olettamusta vuorovaikutuksen merkityksestä subjektin identiteetin kehitykselle. Subjektiiivisesti merkityksellisten verkostojen tarkastelu liitetään rutiinitoimintojen muotoutumiseen ja siten toimintojen rakenteistumiseen. "Toiminnassa subjekti ei uusinna ainoastaan 'ulkoisia rakenteita', vaan myös 'sisäiset rakenteensa', käsityksensä rakenteista. Verkostoilla on merkitystä myös sille, millainen käsitys itsestään ja positiostaan subjektille muodostuu" (s. 152). Sosiaaliset verkostot ja viranomaisverkostot voivat joko edistää tai ehkäistä subjektin 'sisäisten kuvien' kehitystä tilanneadekvaateiksi: "Verkostot voivat toimia niin, että subjekti voi jatkuvasti uusintaa tai joutuu jatkuvasti uusintamaan varhaiset sisäiset 'kuvansa'". Yhtäältä "ympäristön rajat voivat olla niin joustavat, että epäadekvaatti orientoituminen mahdollistuu toistuvina käytäntöinä". Toisaalta "Ihmistä ympäröivän merkityksellisen todellisuuden rakenteissa ja prosesseissa voi olla voimia, jotka pakottavat hänet suuntautumaan varhaisempien sisäisten kuvien (esim. riippuvuuskuviin) varassa" (ss. 152-153). *'Sopivan epätavallinen' vuorovaikutus, sellainen verkoston toiminta, joka ei ole subjektille tavanomaista ("lisää samaa ongelmanratkaisua") tai uhkaavan erilaista voi avartaa yksilön mahdollisuuksia ja lisätä elämänhallintaa.*

Argumentaatio verkostojen merkityksestä identiteetin muodostumiselle kytketään artikkelissa Arnkil 1991d siihen makropespektiiviin, jota kehiteltiin Peileissä ja aiemmissa artikkeleissa. Tarkasteluun tuodaan fordistisen palvelutuotannon ristiriidat: "Viranomaisverkostot voivat suorite- ja näyttöpolitiikkansa ristiriitoja ratkoessaan (organisaatiokulttuureitaan 'toteuttaessaan') tuottaa rajajärjestelmien rakennetta, joka on pikemminkin liian samanlaista tai uhkaavan erilaista asiakassysteemin toimintaan nähden kuin 'sopivan epätavallista'. Osapuolet eivät muutu" (s. 154). Tällä tavoin "toiminnan vaihtoehdot kaventuvat. Toiminta urautuu kehään - ja näin toistuvat, rutinoituneet toimintakäytännöt muodostuvat uusiutuvaksi rakenteeksi. 'Onnekaassa tapauksessa' systeemit ovat sopivalla tavalla erilaisia - ja kohdatessaan muuttuvat molemmat. Sekä asiakassysteemi että viranomaissysteemi voivat löytää uusia toimintavaihtoehtoja, avartaa toiminta-avaruuttaan" (156).

Tässä on ilmaistu myös ammatillisen tuen ydin: toimintamahdollisuuksien avartaminen. Sen käänköpuolena on ongelmanratkaisun urautuminen toiminta-avaruutta kaventaviin kehiin. Ratkaisutoiminta kiertyy kehään, kun vuorovaikutuksessa kohtaavat järjestelmät ovat toistuvine toimintakäytäntöineen (so. rakenteeltaan) niin samankaltaisia, ettei rajajärjestelmissä muodostu uusia toimintamahdollisuuksia avaavia *eroavuuksia* eikä toimintaa ohjaavien kuvien muuntelua. Kohtaavat järjestelmät voivat myös olla niin erilaisia, ettei muutosta toteuttavaa rajajärjestelmiä muodostu kontaktin katketessa.

Artikkelin lopussa tematisoituu uusi ongelma: *tutkimuksessa* muodostuvat rajasysteemit. Sellainen palvelujärjestelmien tutkimus, joka orientoutuu etsimään ja löytämään työntekijöiden työstä ja ominaisuuksista ennen muuta puutteita ja vajaavuuksia, voi ylläpitää rakennetta, jossa työntekijät löytävät asiakkaiden toiminnasta ja ominaisuuksista ennen muuta puutteita ja vajaavuuksia. "Voi syntyä kehä: ammattiauttajat löytävät asiakkaiden toiminnasta ja ominaisuuksista vajaavuuksia - ja tutkijat löytävät samaa ammattiauttajien toiminnasta ja ominaisuuksista. (...) Tutkimus, joka tuo palvelujärjestelmään kiinnostuksen voimavaroista, voi olla 'sopivasti toisin'. (Ja tutkimus, joka operoi vajaavuusnäkökulmalla voi olla 'lisää samaa'). Kysymys on siis siitä millainen tutkivan systeemin ja tutkittavan systeemin ominaisuuksien yhdistelmä rajasysteemissä muodostuu. Mutta menettääkö voimavarasuuntautunut tutkimus kriittisyytensä? Jos tutkimuksen eräänä tehtävänä on toimia peilinä, auttaa reflektiossa, sen käsitteiden tulisi heijastaa tutkittavan toiminnan aiottujen seurausten ohella sen ei-aiottuja seurauksia" (162-163).

2 TUTKIMUKSEN KÄÄNNEKOHDAT

2.1 "Vahvan selityksen" kehyskokeet

Käsitteellistykset Peileissä ja Artikkeleissa tähtäävät sosiaalityön *konteksualisointiin* eristettyä asiakas-työntekijä -suhdetta, sosiaalityöntekijäammattikuntaa tai sosiaalityötä toteuttavaa instituutiota laajemmin. Mäkelä (1990, 43) toteaa, että yhteiskuntatutkijan kohtaama todellisuus "koostuu aina yksilöistä, jotka sosiaalisissa tilanteissa edustavat ja ylläpitävät sosiaalisia laitoksia". Niinpä "käsitteellinen kohde jäsentyy usein vasta tutkimuksen kuluessa". Muodostuu kehä: Kohteen käsitteellisesti hyvin jäsentynyt kuvaus edellyttää kohteen tarkkaa määrittämistä - ja kohteen tarkka määrittäminen taas on käsitteellinen tehtävä. Juuri *kohteen käsitteellistämisestä tutkimuksen kuluessa* muodostui tutkimuksen pääjuonne. Pysin kontekstualisoimaan sosiaalityötä sosiaalivaltiossa. Toisaalta pyrin tuon "laajemman yhteyden" *konkretisointiin*, paluuseen sosiaalityön arki-ilmiöihin - mutta käsittein varustettuna. Tarvitsin *välijäseniä*, käsitteitä, jotka avaavat makrokontekstin mutta sallivat konkreettisen aineiston tulkinnan (vrt. Hautamäki 1980, 161-167). Verkostot ja niiden rajasysteemit muodostuivat minulle tuollaisiksi välijäseniksi.

Schön (1983, 63) kutsuu kontekstualisointia kehyskokeiksi (frame experiments). Kun tutkija (Schönin tapauksessa "reflektiivinen ammattilainen") kohtaa tilanteen, jota hän ei voi suoraviivaisesti muuntaa *kurinalaisin tekniikoin ratkaistavaksi ongelmaksi*, hän voi kehyskokein, uudelleenkontekstualisoinnein *asettaa* ongelman. Selvini-

Palazzolin työryhmä (1978) käyttää nimitystä *merkityksellinen systeemi* siitä järjestelmästä, jonka vuorovaikutussuhteet oletetaan olennaisiksi. Merkityksellinen systeemi on se järjestelmä, jossa tematisoitunut toiminta voidaan ymmärtää toimijoille subjektiivisesti mielekkäänä. Mallinsin vuorovaikutusjärjestelmiä, joissa sosiaalityöntekijöiden toiminta voidaan mieltää samaan aikaan problemaattisena (asiakkaita syrjäyttävänä ja työntekijöitä ahdistavana) että mielekkäänä (toimijoiden kyvykkyytenä) - siis ristiriitaisena.

Systeemiteoreettiset käsitteet ovat minulle konstruktioita, joiden tehtävänä on pitää hypoteesit kehittyvinä, estää uteliaisuuden pysähtyminen "tiedettyyn" (vrt. Ceccin 1987). Blauberg ym. (1977, 151) huomauttavat, ettei kohteiden mieltäminen systeemeiksi muodostu empiirisellä vaan teoreettisella tasolla. Systeeminen lähestymistapa muodostaa monimutkaisista kohteista "poikkileikkauksina" idealisoituja objekteja. Stoffin mukaan systeeminen malli korvaa kohteen tutkimusobjektina siten, että mallin tutkiminen antaa uutta informaatiota kohteesta. (Stoff 1966; teoksessa Dawydow 1977, 258.) *Mallien kehittäminen on siis kohteen tutkimista.*

Kehyskokeet johtivat "vahvojen selitysten" alueelle. Latour (1988, 171) väittää, että marxilaiset ja muut sosiaalityöntekijät hyväksyvät kontekstuaaliset kuvaukset ja tapaustutkimukset vain, jos niissä esiintyy vähintäänkin sana "laajempi yhteys" - josta tapaus asetetaan ja josta sen todetaan viimekädessä määräytyvän. Kun tutkija yrittää hallita *useampia konteksteja*, hän joutuu "etäisyyden päähän" ja vahvojen selitysten alueelle. Heikot selitykset ovat kontekstuaalisia kertomuksia, kuvauksia. Latour ilmoittaa olevansa "täysin kertakäyttösyiden ja selitysten kannalla" (ema., 174.) Hän ilkkuu kauhua siitä, että kuvaus osoittautuu *vain* kuvaukseksi, kertomukseksi. Myös Silverman (1989, 95) puolustaa näkemystä, ettei *kuvaus* ole vain "tieteellisen selityksen esiaste". Interaktionistinen tai etnometodologinen kuvaus on adekvaatti tieteellinen selitys.

Peileissä ja Artikkeleissa yritin pääasiassa hallita useita sosiaalityökonteksteja. En tosin asettanut sosiaalityötä laajemmasta yhteydestä tai selittänyt sen määräytyvän tästä. Päin vastoin. Koetin problematisoida yksisuuntaiset oletukset sosiaalityöstä "pääomafunktioiden toteuttajana" (vrt. Heinonen 1984).

Mallinnuksissani ei kuitenkaan näy *tutkijan/tutkivan systeemin vuorovaikutus tutkittavan systeemin kanssa*. Projektia toteuttaessani olin vaihdossa tutkittavieni kanssa. Projekti muodosti tutkija(t) - sosiaalityö -rajasysteemin. Tuosta kontekstista en ollut etäisyyden päässä, vaan läsnä siinä.

2.2 Tutkijan palauttaminen kuvaan

Raeithelin (1983, 133) mukaan *teoreettisten väittämien järkevän ytimen löytämiseksi on rekonstruoitava se käytäntö, jossa väitteet muodostuivat*. Tutkimuksella ei ole "puhtaita" kohteita. Jotta lukija voisi arvioida väitteideni järkevää ydintä, hänen olisi voitava hahmottaa se käytäntö, jossa väitteet muodostettiin. Latour antaa ohjeen: tee heikko selitys, "vain" kuvaus.

Latour kuitenkin väittää, *ettei kontekstuaaliseen kuvaukseen tarvitse sijoittaa tekijää* (ma, 171). Rosaldo puolestaan väittää (1989, 7), että sosiaalitytöissä on keskeistä juuri *positioitu (tutkija-) subjekti*. Hän kuvaa 'klassisia' etnografisia kuvauksia, jotka kohdetta objektivoidussa ja tutkijan etäännyttävässä asussaan kuullostavat säännönmukaisesti koomisilta tutkittavien korvissa. Rosaldo ei tarkoita tulosten validointia kohteita kuulemalla (jonka kritiikistä ks. Silverman 1989). Hän argumentoi, että kohteet on ymmärrettävä etnografien tuotoksia, etiikkaa ja poliitikoita arvioiviksi subjekteiksi. Tutkimuksessa muodostuu vuorovaikutussuhteita tutkijan ja tutkittavien välille, *kulttuurisia rajamaita*, ja näiden erittely voi auttaa ymmärtämään tutkittavia kulttuureita (Rosaldo mt., 21 ja 207, korostus lisätty). Hänen mielestään "kartesiolainen dualismi, subjekti-objekti erottelu on rajoittavalla tavalla tehnyt *meidät* näkymättömiksi *itsellemme* yritettäessä objektivistisesti etäännyttää tutkijaa kohteesta. (Mt., 41 ja 198, korostus lisätty.)

"Kulttuuriset rajamaat" ovat minulle rajasysteemejä. Myös *tutkimuksen rajasysteemien* erittelyn tärkeys selvisi minulle vasta tutkimuksen kuluessa.

Aikalaiskeskustelu: sosiaalityökritiikki ja professionalismiprojekti

Aloittaessani tutkimusta vuonna 1986 sosiaalityö oli miltei intohimoisen tarkastelun kohde ja eräs saksalaisvaikutteisen sosiaalivaltio-kritiikin teema. Sosiaalityö näyttäytyi osana Hirschin (1985) kuvaamaa läpivaltioistumista ja siinä alati uusia levittäytymisen tarpeita löytävänä yhteiskunnan pedagogisointina (Blanke ja Sachsse 1978, teoksessa L. Eräsaari, toim. 1987). Heinonen (1984) esitti sosiaalityön sosiaalivaltion mikrostruktuurin menetelmänä järjestelmäkonformin työvoiman ja sosiaalivaltio-kansalaisten uusintamisessa. Habermasin (1981) tapaan sosiaalityö mieltä osaksi systeemimailmaa kolonisoimassa elämismailmaa. R. Eräsaari (1984) halusi nostaa

yhteiskuntatieteen peiliksi heijastamaan kriittisesti sosiaalivaltion väärää tunkeutumista arkeen. Hänninen arvioi sittemmin (1988), että sosiaalityökritiikki saattoi sosiaalityön pakkoavioliittoon kontrollikoneiston kanssa ja sai sen näyttämään "epäilyttävältä sinänsä".

Sosiaalityökritiikki heijasti mielestäni toivetta *kriittisen subjektin* löytymisestä (vrt. Lyotard 1985, 26). Tavoiteltu kriittinen subjekti esiintyi mm. professionalismitoiveina ja "teoreettisesti hallittuna työnä", rakenteellisena sosiaalityönä, kohteiden kapinana, mobilisoivana yhdyskuntatyönä ja vaihtoehtoisena sosiaalityönä. (Ks. Heinonen 1984, Kohteiden kapina-lehti 1984, 1985, 1986, Matthies 1983, Saarnio 1984, STM 1985, Urponen 1982.) Valtaosa kriitikoista oli yliopistoihin palanneiden sosiaalityöntekijöiden opinnäytetöitä.

Ilmeisesti sosiaalityöntekijöiden yliopistokoulutuksen ajankohtaistuminen viritti keskustelua sosiaalityön *professionalismista*. Väittely koski sekä sitä, *voiko* sosiaalityötä ammatillistaa että sitä *pitäisikö* sellaista yrittääkään (ks. Kostianen, toim. 1984). Subjektiiiviset vaikutelmani sosiaalityötä koskevista väittelyistä olivat seuraavat:

- *Työntekijät* valittavat resurssien puutetta, työn ruuhkautumista ja kiirettä, 'naapuriviranomaisten' tapaa sysätä ongelmat sosiaalityön harteille, ja haikailevat 'varsinaista sosiaalityötä' - joka ei ole 'merkonomimaista etuuskäsittelyä'.

- *Työntekijöiden järjestöt ja alan kouluttajaveteraanit* hakevat työlle arvostusta professionalismin ja 'oman teoriapohjan' lujittamisesta - lisäksi asiakastyön metodisointiin sosiaalipoliittista sävytystä.

- *Hallinto* arvostelee 'toimenpidekeskeistä työtapaa' - tarjoten tilalle 'alueellistamista', 'rakenteellista sosiaalityötä', 'asiakas objektista subjektiksi'-ideologiaa sekä 'normaaliusperiaatetta' ja 'palveluhenkisyyttä'.

- *Tutkimus* on tuottanut 'sosiaalivaltiollisen kontrollin ja sopeuttamisen' kritiikkiä - tarjoten tilalle kutsun tulla tuottamaan lisää kritiikkiä tai visioita 'vaihtoehtoisesta sosiaalityöstä'.

Kaikki vaikuttavat sangen tyytymättömiltä. Sitä ovat ilmeisesti myös monet asiakkaat (ks. Sihvo 1990). Kritiikin vastapainoksi tai johtopäätöksiksi esitetyt visiot vaikuttivat kuitenkin kovin epäkonkreettisilta. 'Varsinainen sosiaalityö', 'oma teoriapohja', 'asiakas subjektina', 'rakenteellinen sosiaalityö', 'vaihtoehtoinen sosiaalityö' jne. eivät juuri ole täsmentyneet hahmoksi sosiaalityöntekijöiden *toiminnasta*". (Peilejä, s. 28.)

Sosiaalityö oli eräs teema "hyvinvointivaltion kriisi" -keskustelussa (ks. Karisto & Takala 1985). Keskustelussa hahmottui kaksi vastakkaista visiota: (1) Hyvinvointivaltioprojektin jatkamisen näköalassa sosiaalityö korostui aktiivisena rakenteellisten uudistusten aloitteentekijänä ja asiakkaiden 'subjektivoijana'. (2) "Thatcherilaisessa" näköalassa korostui julkisten palvelujen rajoittaminen, markkinaohjautunut palvelutarjonta, 'apu itseapuun'. Sosiaalityö ei esiintynyt keskeisenä. Näennäisesti vastakkaisten visioiden *yhteinen* huolenaihe oli mielestäni *massamittaisten standardipalvelujen muuntelu yksilöllisten tarpeiden tai kysynnän suuntaan*. Keskustelu käytiin taloudellisen kasvun oloissa.

Työn *taloudelliset* aspektit olivat akateemisessa sosiaalityökeskustelussa vain kapeasti esillä (asiakkaille välitettävien käteissuoritteiden tarkasteluna; Heinonen 1984, Mäntysaari 1987). Sosiaalityön "liikkeenjohdollinen" tarkastelu, tulosten tuottamisen ja taloudellisten ehtojen ristiriitojen pohdinta virisi kuitenkin toisaalla, kunnallishallinnollisissa rationalisointikaavailuissa (esim. Jensen 1977).

Tutkimuksen jännitteet

Sosiaalityötä koskeva väittely oli minulle uudelleentulkittavaa aineistoa. Pyrin yhdistämään kehittävässä työntutkimuksessa (Toikka 1984, Engeström 1985) ilmaistua pääomaloogisen työntutkimuksen kritiikkiä sosiaalityökritiikkiin. Tämä vei tutkimaan sosiaalityötä *sosiaalivaltiollisten palvelujen rationalisoituvan massatuotannon osana*. Uteliaisuuttani viritti kysymys, voisivatko *sosiaalityöntekijät uusintaa toimintansa rajoittimet koettaessaan varmistaa toimintakykyisyytensä* (vrt. Holzkamp 1983, 1986). Tällaiseen kysymyksenasetteluun orientoi erityisesti Toikka (1984), joka kyseenalaisti dikotomian työntekijöiden toiminnan "ulkoisiin reunaehtoihin" ja "toiminnan liikkumavaraan" asettamalla kysymyksen reunaehtonsa uusintavista toimijoista. Giddens (1984, 1988) pohtii vastaavaa teemaa 'rakenteistumisteoriassaan'. Yhteyden Giddensiin löysin tutkimuksen kulussa. Suuntauduin tutkimaan sosiaalityön *ristiriitoja*, voidakseni muodostaa olettamuksia sosiaalityön muutoksen potentiaaleista, ristiriitojen mahdollistamasta *kehitysvyöhykkeestä*.

Tutkimukseeni muodostui kolme jännitettä, joiden nyt huomaa ohjanneen valintojani:

1) Suuntauduin sekä sosiaalityökritiikissä "rannattomaksi" levittäytyvän sosiaalityön rajaamiseen tutkimuskohteena että rajallisten työprosessien tutkimiseen Kajaanissa, Kuhmossa ja Uudessakaupungissa. Yhtäältä *kehittelin kontekstivapaita malleja sosiaalityöstä, toisaalta tutkin ajallis-paikallisia konteksteja*.

2) Koetin säilyttää yhteyden "rakenteellisen sosiaalityön" pohdintaan paneutuessani asiakastyön arkitilanteisiin. *Rakenteiden "makrotason" ja työn arkitilanteiden "mikrotason" mallintamisesta välijäsenten avulla tuli jatkuvasti aukeava teoreettinen ongelma*.

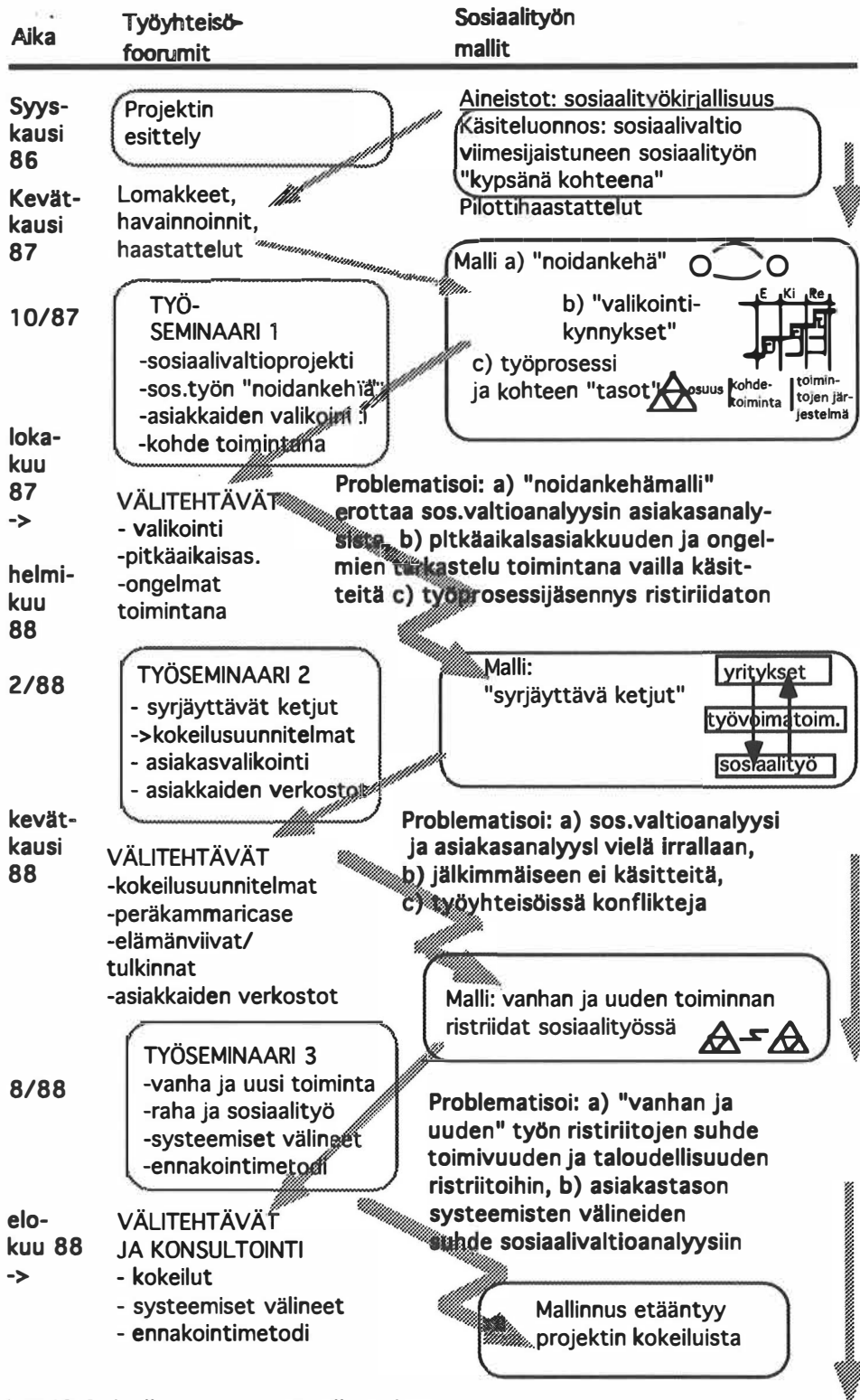
3) Työni yhteys professionaalin tai "teoreettisesti hallitun" sosiaalityön tavoitteluun oli myös selvä. Kehittävän työntutkimuksen kognitiivinen ohjelma vei minua keskittymään sosiaalityön välineiden kehittelyyn ja toi prosessiin voimakkaan pedagogisen latauksen. Oletin välineet muutoksen avaimiksi. Kolmas jännite muodostuikin *kognitiivisen ohjelman aiottujen seurausten ja ei aiottujen seurausten*

ristiriidasta. Aiottuja seurauksia oli välinekehittely ja työntekijöiden 'subjektivointi' välineiden hallintaan. Ei- aiottuja seurauksia tuotti välinekehittelijän yläpuolinen positio, työntekijöiden 'desubjektivointi' mallien kehityksessä.

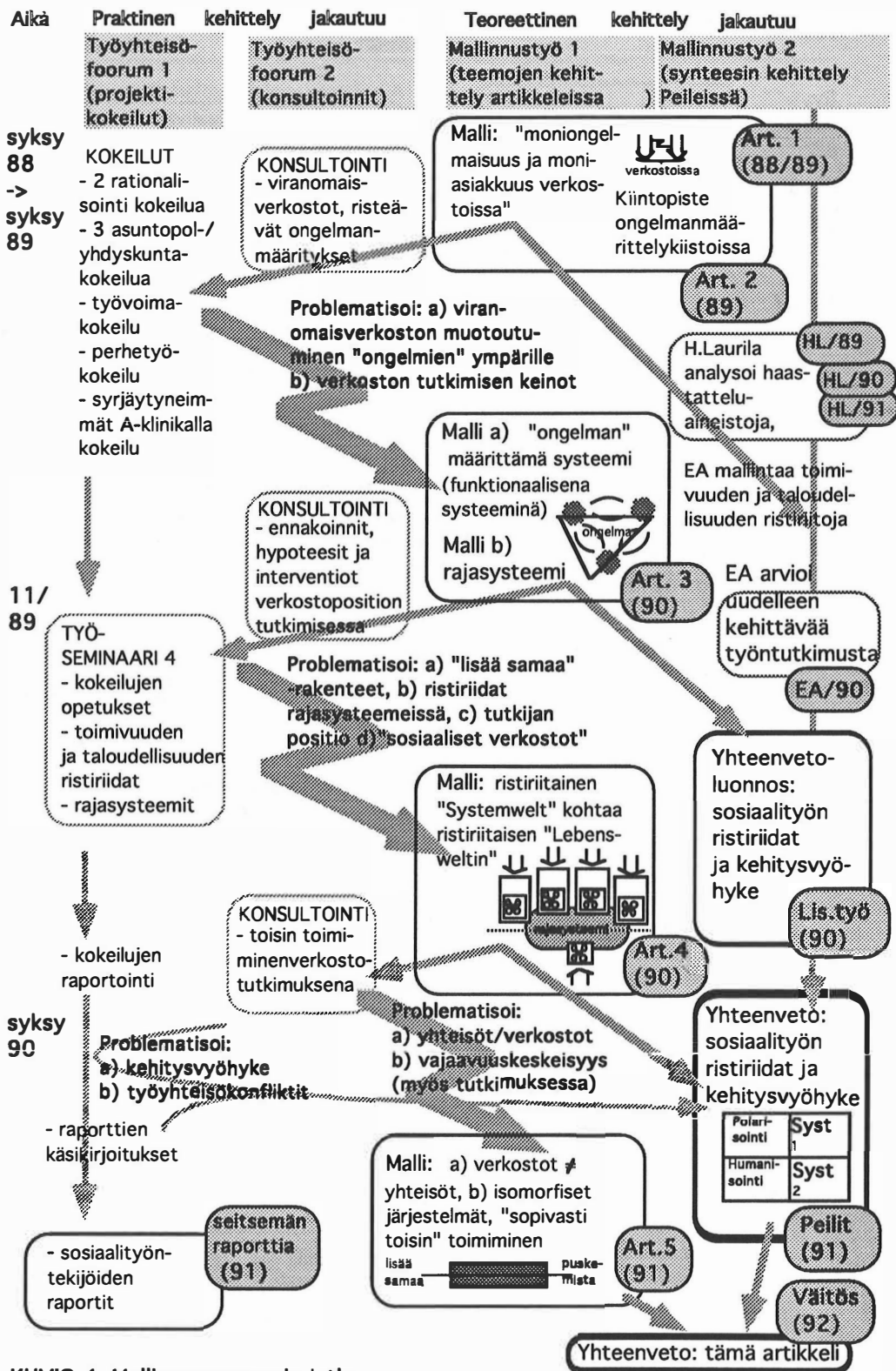
2.3 Mallinnusprosessi

Sosiaalityön mallinnus eteni seuraavasti. Muodostin tutkimuksen alussa työhypoteeseja sosiaalityötä kuvaavan sekundaariaineiston (sosiaalityökritiikki, sosiaalityön historialliset kuvaukset) pohjalta. Korjasin ja konkretisoitin hypoteeseja tulkitsemalla empiiristä aineistoa (= lomake-, havainto- ja haastatteluaineistot) projektin sosiaalityöntekijöiden työstä. Hypoteesit työstin mallien muotoon, jotka vein sosiaalityöntekijöille luonnoksina työvälineiksi. Niiden pohjalta asetimme neuvotellen työn erittelytehtäviä. Työntekijöiden työnsä yhteydessä hankkimaa aineistoa mallinsin uusien välijäsenten avulla. Muokatut mallit vietiin uusiksi työn erittelyn ja suunnittelun välineiksi. Problematisointi johti kokeiluihin. Niiden käynnistyessä vetäydyin raportoimaan siihenastisista tuloksista. Avasin samalla uuden kokeilufoorumin. Toimin konsulttina pääkaupunkiseudulla. Myös raportointi jakautui kahtia: kehittelin yhtäältä malleja teemakohtaisissa raporteissa (koottu Artikkeleihin), toisaalta työstin monografiamuotoon hypoteeseja sosiaalityön ristiriidoista ja potentiaaleista (julkaistu Peileissä).

Kuvioissa 3 ja 4 seuraavilla sivuilla on kuvattu kehittäelyprosessi yksinkertaistaen. Kuvioiden nuolet kuvaavat mallinnuksen kulun: malleja viedään työn välineiksi ja siellä ne problematisoituvat. "Salamanuolet" ja niihin liittyvät lihavoidut huomautukset kuvaavat problematisoitumisia. Kuvioiden vasemmassa äärilaidassa on aikasarake. Siitä oikealle on sarake "työyhteisöfoorumit", joihin projektifoorumeiden (Kajaanin, Kuhmon ja Uudenkaupungin sosiaalivirastot ja Kainuun A-klinikka) rinnalle ilmaantuu pari pääkaupunkiseudun konsultoitavaa työyhteisöä (kuviossa 4). Oikean laidan sarakkeissa on kuvattu mallinnustyön tuottamat käsitteet ja mainittu niiden julkaisumuoto. Kuvio 3 kuvaa vaihetta kesästä -86 kesään -88. Tuolloin problematisoituiivat ennen muuta työhypoteesini sosiaalityöstä. Kuviossa 4 kuvataan vaihetta, jolloin myös tutkijan positio problematisoituu.

KUVIO 3. Mallinnusprosessin alkuvaiheet

KUVIO 4. Mallinnusprosessin jatko

Toimintakäsite kiintopisteenä

Ensimmäinen hypoteesi, jonka tutkittaville esitin (syksyllä -87) oli yhteenveto sosiaalityön muotoutumisesta sosiaalivaltiossa. Periodisoin sosiaalipolitiikan pientilaprojektiin ja sosiaalivaltioprojektiin: Sosiaalivaltioprojektissa muodostuu sosiaaliturvan/-palvelujen massatuotanto - ja kypsä sosiaalityö sen edellyttämänä korjailutoimintana. Palvelutuotannon vaihtoarvoaspektit vievät työn rationalisointiin, käyttöarvoaspektit taas työvaltaisten toimenpiteiden kehittelyyn. Oletin työn ristiriitojen sisältävän potentiaaleja räätälöiviin yhteispalveluihin. (Julkaisematon orientointiaineisto, esitetty muokattuna Peilien luvussa 3.)

Seuraava mallinnus oli hypoteesi sosiaalityön "*noidankehästä*": Vaihtosuhteissaan muiden palvelujärjestelmien, hallinnon ja asiakkaiden kanssa sosiaalityöntekijät uusintavat ongelmallisiksi toteamansa työnjakosuhteet. Mallinnuksen pohjana oli talvella -87 koottu kyselyaineisto. (Ks. Peilit, 176 ja Arnkil 1989a 12-14.)

Keväällä -87 kootusta havainto- ja haastatteluaineistosta muodostin hypoteesin *asiakkaiden valikoinnista* eräänä palkkatyö-sosiaalityön selviytymisstrategiana. Se oli malli yksilöllisten tekojen ei-aiotuista kollektiiviseurauksista: Asiakkaita "eteiseen, kiirastuleen ja peräkammareihin" valikoivat työntekijät voittavat yksilöllistä autonomiaa ja sulkevat pois kollektiivisiä vaihtoehtoja. (Ks. Peilit, s. 197.)

Vein mallit projektin osanottajille *paradoksaalisen palautteen* muodossa: ongelmalliseksi koettu toiminta esitettiin mielekkäänä, sekä aiottuja että ei-aiottuja seurauksia tuottavana (työseminaari 1, lokakuu 1987).

Yritin työseminaarissa mallintaa sosiaalityösystemiä käyttäen muunnosta Engeströmin (1985) työprosessimallista. Mallissa kuvattiin sosiaalityön kohteen, tekijän, välineiden ja rinnakkaisten työprosessien vuorovaikutusjärjestelmä. (Ks. Peilit, s 115). Muunnoksellani tavoittelin sosiaalityön *kohteen* jaottelua tasoihin siten, että sosiaalityön työnjaollinen *osuus kohteesta* voitaisiin saada lähempään erittelyyn. Tämän osuuden näin interventioina *toimintaan*, joka taas liittyy *toimintojen järjestelmään*. Etsin Leontjevin (1977) toimintakäsitteestä *väljäsentä*, jolla voisi ylittää dikotomian asiakastyöhön (osuus kohteesta) ja rakenteelliseen työhön (vaikutus toimintojen järjestelmään).

Selviytymisstrategioita ja asiakkaiden valikointia koskeva hypoteesi johti erittelytehtäviin työn yhteydessä (myöhemmin myös suuriin muutoksiin valikointikäytännöissä) ja itse mallin muunteluun. "Noidankehämalli" tuotti niin ikään oivalluksia tarkasteltavasta kontekstista, mutta sen *atomistisuus* alkoi jo piirtyä esiin.

Olin mallintanut *kahden toimijan* järjestelmän. Mallin pohjalta oli tarkasteltava vuorollaan yhtäältä sosiaalityön ja ns. ensisijaisjärjestelmien vuorovaikutusta, toisaalta sosiaalityön ja asiakkaiden vuorovaikutusta. Samoin oli tarkasteltava kulloinkin erikseen eri sektoreiden välillä tapahtuvaa vaihtoa (sosiaalityön vuorovaikutus työvoimatoimen kanssa, koulujen kanssa jne.). Abstrahoitu yksikkö (kaksi vaihtavaa järjestelmää) oli ahdas. Vygotskin (1978) mukaan tutkimuksessa olisi käsitteellistettävä pienin molaarinen alayksikkö, jota tutkittaessa järjestelmä säilyttää perussuhteensa. Se, etten saanut sosiaalityön asiakkaita ja viranomaiskumppaneita samaan kuvaan, kertoi, että olin rajannut tutkittavan järjestelmän tuon yksikön "alapuolelle".

Pulmallisinta oli sosiaalityön kohteen kuvaaminen. Etsin mikro-makro -välijäsentä *toiminnan* käsitteestä, mutta toiminnan erittelyllä ei ollut *kiintopistettä*. En kyennyt avustamaan työntekijöitä kohteen konkreettisesti erittelyssä. Tutkimukseni jännitteeksi muodostunut mikro-makro -dikotomia alkoi konkretisoitua ongelmina.

Olin sekä tutkijapositiona että kouluttajapositiona. Tutkin sosiaalityökirjallisuutta ja reaalista sosiaalityötä - ja koulutin työntekijöitä käyttämään vuorovaikutusmalleja työnsä erittelyyn.

Yllätys 1: mallinnus toistaa sektorijakoa

Yritin löytää mikro - makro välijäseniä. Giddensin (1984) pohjalta ryhdyin mallintamaan sosiaalityön *rakenteistavia toistuvia toimintakäytäntöjä*. Tarkastelin viranomaisten vaihtosuhteita asiakkaiden valikoinnissa, kvalifioinnissa ja varastoinnissa (ks. Peilit, s. 109). Samalla kun mallinnus konkretisoi sosiaalivaltiollista työnjakoa, se kuitenkin peri ahtaan alkuabstraktioni. Jouduin edelleen mallintamaan sosiaalityön ja ensisijaisjärjestelmien muodostamaa rakennetta erillään asiakkaiden toiminnan tarkastelusta. Jouduin myös yhä mallintamaan sosiaalityön kunkin sosiaalivaltiollisen "vaihtokumppanin" *erikseen* - vieläpä esimerkinomaisesti. Työvoimapolitiikkaan ja vaikkapa terveydenhuoltoon liittyvät "syrjäyttävät ketjut" saattoivat tulla tarkasteluun vain kukin vuorollaan. Mallinnukseni oli siis vielä sen sektorijakoisen järjestelmän vanki, jota yritin tutkia kriittisesti!

Toistuvat toimintakäytännöt kiintopisteenä

Vein jälleen mallin projektin osanottajille (työseminaari 2, helmikuu 1988). Käsittelimme "rakenteellista sosiaalityötä" ja sen ideologiaa määritelmiä (mm. STM 1985) ja niihin sisältyvää "strukturalistista harhaa". Mallinnusta käytettiin kokeilujen suunnitteluun projektikuntien keskenään erilaisissa olosuhteissa. Projektin osanottajat erittelivät niitä syrjäyttäviä ketjuja, joita he vaihtosuhteissaan uusintavat, ja ryhtyivät suunnittelemaan kokeiluja, joissa he toisin toimimalla voisivat muuttaa paikkakunnallaan keskeisiksi arvioimiaan syrjäyttämiskäytännöitä.

Asiakkaiden valikoinnin tarkastelu sosiaalityön syrjäyttämiskäytäntöjen murtamiseksi jatkui. Kiintopisteenä oli edelleen kehään kiertyvien asiakkuuksien muodostuminen ja ehkäisy. Erääksi tehtäväksi tuli myös eritellä niitä *sosiaalisia verkostoja*, jotka muotoutuvat asiakkaan arkitoiminnassa. Viimeksimainittu edustaa pilkahdusta uudenaikaisesta kysymyksensasettelusta. Sen sijaan että yritettäisiin tarkastella arjen toimintaa koko kirjossaan, kiintopisteeksi tarjoutuivat ne *sosiaaliset suhteet, jotka realisoituvat ongelmanratkaisutoiminnassa*. Ns. systeemissä terapiakirjallisuudessa (mm. Selvini-Palazzoli ym. 1978, Hoffman 1985) tematisoitiin toiminnassa toteutuva suhteiden verkosto, jossa *sekä ongelmalliseksi koettu että tulkittu toiminta voidaan ymmärtää mielekkääksi*. Työhypoteesit "merkityksellisestä systeemistä" voivat konkretisoida Leontjevin käsitettä "reaaliset toiminnassa muodostuvat suhteet". Tutkittaviin vuorovaikutussuhteisiin kuuluu *sekä "ammattiauttajien" että* asiakkaiden toiminta. Merkityksellisten systeemien tarkastelulla voisi päästä joko/tai -asetelmasta, sektorijakoisuutta noudattavasta sosiaalityön vaihtosuhteiden saarekkeisesta erittelystä.

Etääntyminen kontekstuaalisista kuvauksista

Kokeilujen suunnittelu ja käynnistyminen sekä asiakkaiden valikointiin liittyvien toimintakäytäntöjen muuttamisyritykset kiihdyttivät *konflikteja* projektin työyhteisöissä (kahdessa niistä, ks. Peilit, luku 6). Eri tavoin ryhmäytyvät työntekijät taistelivat siitä millaiseen tavoite- ja ihmiskuvaan toimenpiteet pohjautuivat ja mitä niistä seuraa työlle, millainen päätävä muodostuu työntekijöiden kollektiiveille, millaisin strategioin sosiaalityölle toimeksiantoja antavat naapuritoiminnat saadaan yhteistyöhön palvelusten räätälöimiseksi. Kuljin edestakaisin paikallisissa työkokouksissa. Arvioin, että projekti

olisi käännekohdassa, jossa "vanha" (nykyinen) toiminta ahdistaa yhä enemmän sen osoittautuessa syrjäytymistä ylläpitäväksi, mutta uusi tarjoaa vasta konkretisoitumattomia perspektiivejä. (Leontjevilaisittain: muodostuva uusi motiivi ei ollut konkretisoitunut toimintaa organisoivien tekojen tavoitteiksi - koska teot eivät välijäsenten puuttuessa voineet operationaalistua). Päätin sekä kärjistä tuota ristiriitaa että yrittää konkretisoida "uutta" välijäsenten avulla. Aloitin vetäytymisen kouluttajapositiosta.

Kolmannessa työseminaarissa (elokuu 1988) mallinsin sosiaalityön "vanhan toiminnan" ja "uuden toiminnan" ristiriitaa. Hahmottelin avaramman toiminnan elementeiksi ne "räätälöivän" toiminnan idut, joita haastattelut, havainnoinnit ja kokeilut olivat tuoneet esiin. (Mallinnus on esitetty teoksessa Laurila 1991, 56-57.) Olin saanut runsaasti aineistoa konfliktien repimistä työprosesseista, sosiaalityön arjesta. En kuitenkaan analysoinut sitä yksityiskohtaisesti. En tehnyt *kuvausta* Kajaanin, Kuhmon ja Uudenkaupungin *erilaisista sosiaalityöistä*. Koetin mallintaa yleistävästi. Näin siis jouduin yhä selvemmin "vahvojen selitysten" aluelle.

Valintojani suuntasivat seuraavat seikat: 1) Yrittäessäni säilyttää yhteyden rakenteellisen sosiaalityön diskurssiin jouduin mikro-makro - käsitteellistystehtävien eteen. Varoin asiakasempiriaan menemistä, koska en tiennyt miten käsitteellistää sitä "rakenteellisessa mielessä". Niinpä suuntauduin sellaisten käsitteiden kehittelyyn, jotka sallisivat paluun asiakasempiriaan. 2) Oletin (kehittävän työntutkimuksen ohjelmani pohjalta), että tie sosiaalityön laadulliseen muutokseen kulkisi ennen muuta työn teoreettisten ja operationalisoitujen välineiden kautta. Niinpä suuntauduin välinetuotantoon - ja metodikirjallisuuteen. 3) Kosketukseni työyhteisöjen konflikteihin antoi aavistuksen "kognitiivista ohjelmaani" pulmallisemmista prosesseista. Työyhteisöjen dynaamisten prosessien erittelyyn olin sangen välineetön. Varoin prosessiaineistoon menemistä, koska en tiennyt miten käsitteellistää sitä työn primaaritehtävien (ja niiden ristiriitojen) analyysin mielessä. Suuntauduin primaaritehtävien teoreettiseen tarkasteluun (Millsin 1990, 197 korostamaan järkeilyyn) voidakseni palata prosessiaineistoihin. 4) Aavistin, etteivät voimavarani riitä sen "heroisen projektin" toteuttamiseen, jollaiseksi hallintayritykseni oli muodostunut.¹

¹ Yin (1989, 38) huomauttaa laadullista ja kvantitatiivista tutkimusta vertaillessaan, että tapaustutkimuksen *tapaus* ei ole vastine kvantitatiivisen tutkimuksen havaintoyksikölle vaan *kokeelle tai surveyille*. Asetelmani siis vastasi neljää mittavaa surveytä tai koetta.

Ongelmanmääritysverkostot kiintopisteenä

Evästys viranomaisten ja asiakkaiden toiminnan systeemiseen erittelyyn oli osa pitkiä jäähyväisiäni, yritystäni etääntyä kouluttajapositiosta. Yritin konkretisoida Giddensin rakenteistumiskonseptiota ja Holzkampin oletusta rajoittuneesta toimintakykyisyydestä: Toistuvat toimintakäytännöt ovat keskeisiä rakenteistumisessa ja rajoittimensa uusintavassa sosiaalityössä. Miten siis muodostuu toimintojen toistuvuus - ja voiko sitä avartaa?

Systeemisen perheterapian jäsenyksissä pohdittiin sitä, millä tavoin itse ongelmanratkaisutavasta voi tulla ongelma: parastaankin yrittävien ammattiauttajien teot voivat urautua "lisää samaa ongelmallista mutta mielekästä ongelmanratkaisua" -kehiin (Watzlawick ym. 1974). Etsin mahdollisuuksia irroittaa perheterapiasta järkevää ydintä, joka ei olisi sidoksissa sen enempää terapiaan kuin perheeseenkään. Ryhdyin seuraamaan tuon kirjallisuuden verkostohaaraa, jossa problematisoidaan ns. moniauttajajärjestelmä ns. moniongelmaperheiden yhteydessä. (Imber-Coppersmith 1984, Reder 1984.) Tarkasteluni kiintopiste alkoi konkretisoitua *rationalisoituvan palveluiden massatuotannon ja sen moniauttajajärjestelmän toistuviksi ongelmanmäärittelyiksi ja niiden ohjaamiksi interventioiksi*. (Moniauttajajärjestelmän suomensin viranomaisverkostoksi. Halusin kuvaan myös kontrollijärjestelmät. Tuossa muodossa termi onkin yleistynyt.)

Löysin yhteyden tuolloin (keväällä 1988) ilmestyneisiin empiirisiin selvityksiin ja tutkimuksiin sosiaalitoimistojen asiakkaistosta (Helsingin kaupunki 1988, Kajava 1988, Kuittinen & Lepola 1988, Lauronen 1988): Ne kertoivat, että moniasiakkuustilanteet ovat *tyypillisiä* sosiaalivirastojen asiakkaille. Selvitykset kertoivat myös, että "tyyppiasiakas" on pikemminkin nuori yksinäinen mies kuin keski-ikäinen tehtaasta syrjäytetty (jonka 80-luvun syrjäytymiskeskustelu tuntui tematisoineen). Aloin pohtia "postfordistisen polven" asiakkaan (Kuittinen & Lepola 1988, Roos 1985) ja "fordistisen" palvelukoneiston/sosiaalityön pulmallista kohtaamista. Muodostin oletuksen, että *usean ja keskenään ristiriitaisen standardivälinepohjaisen ongelmanmäärityksen/intervention toteutuminen massapalvelussa on keskeistä asiakastyön kiertymisessä "lisää samaa" -kehiin*. Mutkaton perspektiivini palvelujen räätälöinnistä alkoi problematisoitua. *Ongelmanmääritykset* nousivat keskeisiksi, eikä niitä ratkaista noin vain "räätälöinnillä".

Työhypoteesini sosiaalityön lähikehityksen vyöhykkeestä kyseenalaistui. Toikan (1984) väitteiden pohjalta olin hahmottanut sosiaalityön kehitysvyöhykkeen ositetun työn ja osittumista ylittävän työn "yhteeniskeytymisen" vyöhykkeeksi. Oletin, että työn ositusta (rationalisoitua työtyyppiä) ylitetään *yhteispalveluhankkeissa*, joissa

viranomaisosapuolet räätälöivät palvelutarjontaansa asiakkaiden elämäntilanteiden mukaisiksi. Engeströmin (1985, 1987) mallinnusten pohjalta oletin tällaisen siirtymän sosiaalityön lähikehityksen vyöhykkeeksi.

Siirtymä räätälöintiin pitää sisällään oletuksen, että kaikilla osapuolilla - niin asiakkailla kuin viranomaisillakin - on yhteinen määrittely ongelmista ja palvelutarpeista. Juuri tämä alkoi problematisoitua. Juuri yhteisen ongelmanmäärityksen saavuttaminen näytti nyt keskeiseltä. Tästä tullaan ongelmien sisällöllisten tulkintojen alueelle. "Räätälöinti" on vasta "tuonnempana". Se on tulosta standardivälinepohjaisten tulkintojen ylittämisestä.

Kognitiivinen ote problematisoituu

Käytin projektissa konsulttia (Esa Eriksson), joka ohjasi osanottajia erittelemään niitä vuorovaikutusjärjestelmiä, joita ongelmanratkaisussa muodostuu.¹ Erikssonin tapa tukea vuorovaikutusjärjestelmien erittelyä poikkesi jyrkästi omasta tavastani ohjata mallinnusta. Oma tapani pohjautui ns. kognitiivisen didaktiikan käytäntöihin: Problematisoin osanottajille tutun aineiston kognitiivisia ristiriitoja tuottavilla kysymyksenasetteluilla, toin esiin mallinnusluonnokseni ehdotuksena aineiston kontekstualisoinnille ja ohjasin työskentelyä aineiston erittelemiseksi mallin avulla sekä mallin muuntelemiseksi. Olin siis malleinen "pätevämpi opastaja"; en välttämättä työhön liittyvien ratkaisujen löytämisessä, mutta käsitteiden muodostuksessa kylläkin. Eriksson ei muodostanut yleistä mallia, vaan tuki kontekstisidonnaisia ennakoiteja ja hypoteeseja. Hän tuki työntekijöiden subjektiivisia ennakoiteja toimijoista ja heidän reaktioistaan interventioihin. Näin saatiin esiin työntekijöiden hypoteeseja siitä vuorovaikutusjärjestelmästä, joka asiakastyössä toteutuu ja jonka osa involvoitunut työntekijäkin on. Ennakoinnit auttavat työntekijää ulkoistamaan hypoteesejaan - joiden verbalisointi tai muu kuvaaminen voi olla työlästä ilman kiintopistettä - ja konsultti voi tukea kehyskokeita käsitteellisinkin jäsennyksin. Minä olin lähtenyt julkiteorioista käyttäteorioihin, Eriksson toimi päinvastoin.

Koulutus oli minulle tärkeä tiedonhankinnan keino. Oletin sekä projektissa että konsultoinneissa, että saisin enemmän informaatiota kohteesta (sosiaalityöstä), jos sen tutkimisen keskeiset välineet (mallinnukset) ovat yhteisiä tutkijalle ja tutkittaville. Tässä nojasin Holzkampin (1983) ajatuksiin subjektitieteestä. Holzkampin mielestä

¹ Myös Anja Piippo ohjasi konsulttina erästä projektissa mukana ollutta työyhteisöä ns. ennakointimetodin käyttöön.

subjektien tutkiminen edellyttää sitä, että a) tutkijan käyttämät käsitteet ja menetelmät tulevat myös tutkittavien välineiksi ja b) tutkija reflektoi positionsa tutkittavassa järjestelmässä. Ensinmainittuun olin määrätietoisesti pyrkinyt. Jälkimmäinen edellyttää jatkuvia hypoteeseja - ja tutkimusaineistoa. Minulle kertyi mittavasti aineistoa vuorovaikutuksesta, mutta työhypoteesit positioista jäivät kehittymättä vailla kiintopistettä. Kysymys on tulkituista positioista, joten omat julistautumiset johonkin asemaan eivät positioita vielä määritä.¹

Projektin työyhteisöt suuntautuivat kokeiluihin. Tähtäimessä oli muuntaa ensisijaisjärjestelmien "palvelutilaukset" aloitteiksi yhteistyöstä. Työryhmät tavoittelivat yhteistä ongelmanmäärittelyä asiakkaiden kanssa selvittääkseen (ennakoiteja ja interventioita tehden) millaisessa määrittysten verkostossa toimitaan, jotta reflektoidusta positioista voitaisiin murtaa oman toiminnan "lisää samaa ratkaisua" -kehiä.

Vetäydyin sivummalle. Ryhdyin kehittelemään kiinnostavimpia metodisia teemoja artikkelimuodossa ja syntetisoimaan hypoteesejani monografiamuodossa. Kirjoitin loppusyksyllä -88 raportin "Sosiaalityö viranomaisverkostossa" (Arnkil 1989a). Raportoinnin rinnalla seurasin kokeiluja. Eräässä projektikunnistamme toteutettiin perhetyökokeilu Erikssonin toimiessa konsulttina. Osallistuin istuntoihin muistiinmerkitsijänä. Perhesysteemin ja viranomaissysteemin erittely toi esiin rakenteita, joissa viranomaiset kytkeytyivät perheen asioiden ratkintaan ikäänkuin perheen aikuisia pätevemmän ratkaisijan positiossa. Työntekijöiden riitaantuessa tämä virastoon delegoitunut "pätevämmän ratkaisijan haku" delegoitui johtamisjärjestelmään ja vihdoin johtamisjärjestelmästä minullekin. Projektin toivottiin ratkaisevan akuutteja riitakysymyksiä. Jouduin kouraantuntuvasti toteamaan, että tutkiva subjekti oli osa tutkittavaa järjestelmää. Olin kuvitellut voivani sopia, että olen asiakastyöhön ja johtamisjärjestelmiin nähden neutraali. Aloin ymmärtää, ettei tuollainen positio muodostu vain hyvistä aikeista tai julkilausutuista sopimuksista. Kiinnostukseni virisi tilanteisiin, joissa projektia ja tutkimusta "sijoitettiin" virastojen toimintakäytäntöihin.

Olin mm. hankkinut aineistoa sosiaalivirastojen johtamisesta haastatteleamalla sosiaalijohtajia ja havainnoimalla yhden johtajan työtä. Samalla olin jättänyt erittelemättä tilanteet, joissa johto ratkoi projektin "kaksoisjohtajuutta". Sosiaalijohtajat olivat virastojensa esimiehiä, mutta minä johdin projektia, joka tehtävänantoineen merkitsi jatkuvia väliintuloja arkityöhön. Kuka johti työtä, kun minä annoin

¹ Nytemmin Holzkamp on itse joutunut arvostelun kohteeksi positionsa reflektoitavuudesta. Bergold ja Breurein toteavat (1991), että Holzkamp muotoilee käsitteistensä valmiiksi ja tarjoaa sitten tulokset kanssatutkijoikseen julistamilleen tutkimuskohteille. Näin hän myös sivuuttaa tutkimuksessa muodostuvat valtasuhteet ja yksinkertaistaa "kanssatutkijuuden" muodostumisen metodiset kysymykset.

siihen liittyviä tehtäviä? Kun kaksoijohtajuus kärjistyi erimieleisyyksiin tehtävistä, sain niin kouraantuntuvaa aineistoa johtamisesta, että näin sen toteutustapoja. Samalla ne olivat tilanteita, joissa en itse ollut ulkopuolinen vaan osapuoli. (Ks. Peilit, ss. 252-255 ja 260-264.)

Tutkija, joka ei kiinnostu *tutkimuksensa "sijoittumisesta" tutkittavaan vuorovaikutukseen* menettää olennaista aineistoa kohteestaan. Ellei yhteiskuntatutkija tarkastele myös oman positionsa muodostumista, hän rajaa pois olennaisen tekijän tutkimastaan kohteesta, ts. toiminnasta, jossa "yksilöt sosiaalisissa tilanteissa ylläpitävät sosiaalisia laitoksia" (Mäkelä 1990, 43). Tällä tavoin ymmärrän Raeithelin (1983) väitteen siitä, ettei tutkimuksella ole "puhtaita" vaan ainoastaan praksissuhteen välittämiä kohteita sekä Rosaldon (1989) väitteen siitä, että tutkimuksessa muodostuvat kulttuuriset rajamaat avaavat tarkasteltaviksi tutkittavat kulttuurit.

Konsultointi-ikkuna

Olin luullut, että tutkimus alkaa tutkimussuunnitelman teosta, ja että kirjallisuuden erittely ja empiirisen aineiston hankkiminen ja tulkinta ovat "varsinaisia" tutkimusvaiheita. Organisaatioiden konsultointia jäsentävässä (systemisessä) kirjallisuudessa asia nähtiin toisin. Selvini-Palazzoli ym. (1986) toteavat, että konsultti saa olennaista informaatiota tutkittavasta kohteesta *erittelemällä konsultaatiopyynnön lähihistoriaa*. Konsultti saattaa olla saamassa kutsua "tappiolla olevan osapuolen" (esim. johtajan) liittolaiseksi - ja siis hankaliin liittolaisasetelmiin konsultaatiota toteutettaessa. Hän voi myös olla saamassa kutsua päättymättömään sarjaan "kehittämiprojekteja" - ja asemaan, jossa voi lähinnä todistaa olevansa yhtä voimaton muutosten aikaansaamisessa kuin edeltäjätkin.

Olin eritellyt suomalaisen sosiaalityön lähihistoriaa (siten kuin Peileissä on esitetty). Sen sijaan en ollut eritellyt *projektiin mukaan pyrkivien tai pyydettyjen työyhteisöjen lähihistoriaa*. Vaikka olin kirjoittanut kirjan verran tekstiä suomalaisen "kokonaissosiaalityön" muotoutumisesta, en tiennyt juuri mitään Kajaanin, Kuhmon ja Uudenkaupungin (plus Kainuun A-klinikan) toiminnallisesta lähihistoriasta. Minulle projekti alkoi sovitusta aloitushetkestä. Työyhteisöille projekti tuli ja sijoittui uudeksi vaiheeksi aiempiin toimintakäytäntöihin. Niistä sain tietoa vasta kun omat käytäntöni joutuivat niiden kanssa konfliktiin.

Nyt pidän keskeisenä aloittaa tutkimusaineiston hankinnan ja erittelyn *jo tutkimussopimusten muodostamisvaiheesta*.

Eräs helsinkiläinen sosiaaliviraston alueyksikkö pyysi minua konsultukseen talvella 1989. Tartuin uteliaana mahdollisuuteen havainnoida positioni muodostumista ja kokeilla sen erittelyn keinoja. Aloitin aineiston hankinnan haastattelemalla pyynnön esittänyttä johtoa pyynnön taustasta.¹

Nyt olin siis kuviossa 4 kuvaamassani tilanteessa: kaksi käytäntökenttää (projekti ja konsultoinnit) ja kaksi teoreettista kenttää (Artikkelit ja Peilit). Praktiset foorumini olivat keskenään eri asemassa. Molemmissa yritin määrittää positioni uudelleen, päästä pätevemmän opastajan/kouluttajan positiosta. Konsultoinnissa tein sen aktiivisena toimijana. Projektissa yritin sitä vetäytymällä kokeilujen ohjannasta.

Rajasysteemit kiintopisteenä

Konsultoinnissa käsiteltävät asiakastapaukset toivat esiin työntekijöille pulmallisia perhe-, suku- ja naapurit/ystävät/vihamiehet - asetelmia. Pikemminkin sosiaalisten verkostojen kuin viranomaisverkostojen vuorovaikutustavat nousivat keskiöön. Olin pohdinnoissani karttanut "sosiaaliin verkostoihin" paneutumista, koska ounastelin verkostosuuntautuneisuudessa kääntymistä historiallisesti ohimenevien arjen rakenteiden puoleen. Kortteisen (1982) havainnot privatisoitumisesta kaupungistumisessa, Hirschin (1985) teesit yhteisöllisten siteiden murenemisesta yhteiskunnan läpikapitalisoituessa/-valtiollistuessa, Roosin (1985, 1987) argumentointi "sisältä ohjautuvasta"/traditionaalisista siteistä vapautuvasta palkkatyöläisestä, Beckin (1986) väitteet yksilöllistymisestä palkkatyöläistymisen paradoksaalisena muotona, R. Eräsaaren (1985, 1989) teesit sosiaalityön kaipaaman sosiaali-integraation murenemisesta ja Lehtosen (1988) argumentit yhteisösidosten murenemisesta vapausaspektina problematisoivat visiotani sosiaalityöstä. Olin nähnyt sen perspektiiviksi vetäytymisen "pätevämmän ratkaisijan" positiosta suhteissaan asiakkaisiin ja "täydentäjän" positiosta suhteissaan ensisijaisjärjestelmiin. Olinko

¹ Ensin pyyntö liitettiin vaikuttavuusmittareiden muokkaamiseen. Kun en ollut siihen halukas, pyyntö muuntui verkostotyön kehittelyksi. Kun tiedustelin uuden pyynnön taustaa, sain kiinnostavan epämääräisiä vastauksia. Vasta kun kysyin "kuka tässä on tai kokee olevansa tappiolla ja missä kysymyksessä", sain kuulla, että sosiaalityön alueellistamisessa oli isoja pulmia. Erityisesti lastensuojelutyöntekijät vastustivat voimakkaasti työkollektiivien hajottamista aluetoimistoihin. Minulle oli tarjolla rauhoittelijan positio. Sovimme, että saan ottaa lastensuojelutyöntekijöiden vastustuksen avoimesti käsittelyyn heidän kanssaan ja määrittää heidän kanssaan haluavatko he konsultointia vai eivät. He halusivat.

olettamassa, että yhteiskunnassa muodostuu sellaista sosiaali-integraatiota, jolle sosiaalityö voi luovuttaa tehtävänsä?

Ruotsalainen verkostoterapiakeskustelu (Klefbeck ym. 1988) oli tuonut esiin näköalan kansalaisten aktivoinnista keinonsa ehdyttäneen terapian tueksi. Terapeutit näyttivät voivan vetäytyä "ratkaisijaroolistaan" mobilisoidessaan sosiaalisia verkostoja. Verkostoterapian normatiivisuus (tulkinat "patologisista" ja "ei-patologisista" verkostoista) kuitenkin arvelutti minua, samoin kuin epähistorialliselta vaikuttava oletus perheiden ja laajempien sosiaalisten verkostojen toimivuudesta. Pragmaattinen verkostojen mobilisointi tuntui sivuuttavan pohdinnan yksilöllistymiskehityksestä. Kotimainen pohdinta vaikutti puolestaan *nostalgiselta ja menetyskeskeiseltä* - kriittisestä asustaan huolimatta. Heinonen (1986,17-18) arvioi yksilöllistymiskehitystä itsekkyyden ja kyynisyyden lisääntymisenä, toimivien sosiaalisten miljöiden atomisoitumisena. Raunio (1987) näki uudet sosiokulttuuriset ehdot "modernin elämän patologiaina".

Ryhdyin pohtimaan miten sosiaalityöntekijä voisi lähestyä arjen järjestelmiä ei-nostalgisesti. Yhdistelin Klefbeckin ryhmän verkostokartoitusmetodeja Imber-Coppesmithin (1984) verkostoennakointeihin. Kirjoitin keväällä 1989 artikkelin Sosiaaliset verkostot ja viranomaisverkostot (Arnkil 1989b), jossa ehdotin sosiaalityöhön keinoja tehdä *tapaustutkimusta yhteisasiakkuuden muodostumisesta ja viranomaistyön verkostoitumisesta*. Referoin projektin osanottajille menetelmällisiä artikkeleita ja kokeilin ennakointien käyttöä konsultoinneissa.

Etsiessäni keinoja käsitteellistää viranomaisverkostojen ja sosiaalisten verkostojen yhteenkytkeytymistä törmäsin Seikkulan ja Sutelan (1989) käsikirjoitukseen *rajasysteemeistä*. (Julkaistu: Seikkula ja Sutela 1989, Seikkula 1990.) Seikkula ja Sutela mallinsivat (sairaalayhteisöä eritellessään) rajasyntemien hoidossa muodostuvaksi uudeksi järjestelmäksi, joka muodostuu asiakkaan arjen järjestelmän ja viranomaisjärjestelmän väliin. Rajasyntemissä muodostuu kohtaavien syntemien yhteisrakenne ja keskinäinen kehitys. Käsite jäseni juuri sitä välitystä, jota olin hakemassa - *viranomaisverkoston ja sosiaalisen verkoston vuorovaikutusta*.

Rajasyntemissä muodostuva yhteisrakenne oli mielestäni ymmärrettävissä "giddensiläisittäin". Jos rakenteet mielletään toistuviksi toimintakäytännöiksi, yhteisrakenne on viranomaisverkoston ja sosiaalisen verkoston *vuorovaikutuksen toistuva kuvio*.

Yhteisasiakkuus kytkee toisiinsa kaksi tai useampia viranomaisjärjestelmiä. Sektorijakoiset palkkatyöläisyyden tukemisen järjestelmät muodostavat sektorirajat *ylittäviä* rajasyntemejä.

Sain avarrettua alkuabstraktiotani: *en enää mallintanut vain kahden toimijan vuorovaikutusta*. Artikkelissa Arnkil 1989a olin näin tehnyt (esim. kaksi viranomaissyntemiä vaihdossa tai

viranomaisysteemi ja asiakassysteemi vaihdossa) ja joutunut pulmiin. Olin joutunut tarkastelemaan vuorovaikutusta sektorijakoisesti. Nyt mallinsin (*pienimmillään*) kolmen toimijan järjestelmän. Sain asiakkaat ja eri sektoreiden viranomaiset samaan kuvaan.

Saatoin myös haastaa habermaslaisen (ja suomalaisessa sosiaalityön ideologiakritiikissä ilmaistun) lineaarisuuden, jossa "systeemimaailma kolonisoi elämismaailmaa". Toin tarkasteluun Giddensin (1984, 152-153) pohdinnan vallan vastavuoroisuudesta. Vaihtojärjestelmässä julkinen valta ja arjen järjestelmät eivät ole dikotomisesti vastakkain eikä vallankäyttö ole lineaarista. Myös alistussuhteissa osapuolet vaikuttavat toisiinsa ja muodostavat toiminnan toistuvia kuvioita.

Löytämälläni väljäsenellä pääsin myös ylittämään sen mikro-makro -dikotomian, josta en leontjevilaisin toimintakäsitteeni ollut päässyt yli. *Rajasysteemeissä sosiaalivaltiollisten palveluiden toimivuuden ja taloudellisuuden ristiriidat toteutuvat toimintana, joka muodostaa toistuvia kuvioita punoutuessaan arjen ristiriitaisiin järjestelmiin.*

Palvelujärjestelmien toimivuuden ja taloudellisuuden ristiriitojen sekä arjen toimijoiden yksilöllistymiskehityksen ristiriitojen tuominen rajasysteemianalyysiin oli olennaisin muunnokseni Seikkulan ja Sutelan käsitteellistykseen. Esitin kehitelmäni keväällä -90 julkaistussa raportissa Sosiaalityö rajasysteemeissä - makroanalyysistä Markoanalyysiin (Arnkil 1990b).

Yllätys 2: mallinnus toistaa vajaavuuskeskeisyyttä

Projektissa oli em. kehitelmiä kirjoittaessani (syksyllä -89) meneillään loppuhuipentuma. Etenkin yhdessä työyhteisössä taisteltiin siitä, mitä voidaan raportoida ja miten. Vaikutusvaltainen osa työntekijöistä halusi raportoida elävänä kuvauksena koko sen konfliktien repimän prosessin, jonka kautta projektiin liittyneet kokeilut olivat saaneet tilaa ja toteutuneet. Johto oli etäännyttävämmän ja yleistävämmän raportoinnin kannalla. Oltuani etäällä konflikteista jouduin vielä kerran niiden imuun. Yhtäältä halusin tukea työntekijöiden pyrkimystä kuvata kokeilut puhdistamatta niitä arkityön kokonaisvaltaisuudesta, toisaalta halusin kunnioittaa johtajuutta, välttää astumista toimistojen johtoon raportointiasiassa. Loppuseminaari (marraskuu 1989) toteutettiin kompromissiohjelmalla. Johtamisen pulmia, erästä kiistan kohdetta, käsiteltiin vain niukalti. Sosiaalityöntekijät esittivät kokeilujen pääpiirteittäiset vaiheet. Minä kerroin rajasysteemimallinnuksistani ja pohdinnoistani sosiaalityön toimivan taloudellisuuden ristiriidoista

(jotka konseptiot olin siis kehitellyt etäällä ko. sosiaalityöntekijöiden työstä).

Koetin sittemmin eritellä positiotani kiistoissa. Käytin apuvälineenä Selvini-Palazzolin ryhmän (1986) olettamusta konsultille suuntautuvista pyynnöistä: Hän voi saada kutsun joko tappiolla olevan osapuolen liittolaiseksi tai päättymättömien kehittämishankkeiden sarjaan (osoittamaan edellisten konsulttien tavoin pätemättömyytensä muutosten aikaansaamisessa). Olin ilmeisesti saanut kutsun tappiolla olleen johdon liittolaiseksi. Muutosten ajakohtaistuessa kutsu muuntui päättymättömien projektien suuntaan. (Ks. lähemmin Peilit, ss. 262-264.)

Projektin kokeiluvaiheet päättyivät, alkoi raportointivaihe. Konsultoinnit jatkuivat. Sain konsultointipyynnön toiseltakin helsinkiläiseltä aluetoimistolta. Ohjasin työntekijöitä erittelemään viranomaisverkostoa ja asiakkaiden järjestelmiä, so. tekemään ennakoivia ajatuskokeita interventioden seurauksista. En kuitenkaan saanut ennakoitutyöskentelyä yhdistymään rajasysteemikäsitteeseen. En tuolloin ymmärtänyt, että yritin vieläkin ensin opettaa kontekstivapaita malleja (rajasysteemi -käsiteellistyksiä) ja sitten tukea kontekstuaalisia ennakoiteja.

Kiintopiste, josta konsultoidessani tarkastelin asiakastapauksia, oli *ongelmanmääristyskiistoissa* - niin viranomaisten ja asiakkaiden välillä kuin viranomaisten keskuudessaakin. Oletin, että toiminta ajautuu kehään ennen muuta risteävien ongelmanmääritysten ja toisensa kumoavien tai muuntavien interventioden kautta. *Tämä kahlitsi minua ongelmakeskeiseen orientaatioon.*

Olin alkuabstraktioni kautta ollut ensin sektorijakoisuuden vanki - ja siitä pyrin irti käsitteellistämällä viranomaisverkoston. Nyt olin viranomaisverkoston *ongelmamäärittelyneisyyden* vanki! Huolimatta päinvastaisista aikeistani ajattelumuotoni toisti tutkittavaa kohdetta: sektorijakoista, ongelma-/vajaavuuskeskeisesti spesialisoitunutta järjestelmää.

Voimavarat ja positiot kiintopisteinä

Tehdessäni ensimmäistä yhteenvetoyritystä olin vielä ongelmaorientoutuneisuuden "vanki". Kesällä -90 hyväksytyssä liseniaattityössäni (Peilejä sosiaalityöhön. Hypoteesi työn ristiriidoista ja kehityksestä) erittelin sosiaalityön toimivuuden ja taloudellisuuden ristiriitoja ja muotoilin hypoteesin fordistisen sosiaalityön kehitysvyöhykkeestä.

Löysin Peilien julkaisuversiota laatiessani uuden kiintopisteen Imber-Blackin (1988) hypoteesista *vajaavuusperiaatteella*

spesialisoituvasta palvelujärjestelmästä. Saatoin palata ongelmanmäärittämien systeemien/funktionaalisten systeemien käsitteeseen: Viranomaiskoonpanot muodostavat asiakastyössä ongelman määrittämiä systeemejä siksi, että juuri ongelmien ja vajaavuuksien etsintä ja eliminointirytykset ovat erikoistumisen keskeinen perusta. Ongelmasuuntautuneisuus sivuuttaa asiakkaiden, heidän verkostojen ja naapuriviranomaisten voimavarat - tai väheksyy niitä.

Sosiaalityön ristiriitoja eritellessä tuli keskeiseksi pohtia *tuen ja kontrollin* ristiriitoja ja konkretisoida tästä näkökulmasta olettamusta toimivuuden ja taloudellisuuden jännitteistä. Tuen ja kontrollin pohdinta vei tarkastelemaan uudelleen sosiaalityön legitimaatiotehtävää. Heinonen (1984) oli nähnyt sosiaalityön menestykselliseksi sopeuttamistyöksi (ja Mäntysaari 1987 oli kyseenalaistanut oletetun menestyksellisyyden).

Käytin Pekosen (1990) pohdintaa sosiaalisten ongelmien julkistumisesta. Erittelin tuen ja kontrollin tehtäviä *julkiseen tarkkailuun tulevassa sosiaalityössä*. Pekonen esittää jaottelun (1) julkisuuteen nousseista tai nostetuista ongelmista, joista on hyvinvointivaltion legitimoimiseksi päästävä eroon (tai joita käsitellessä muut ongelmat peittyvät) ja (2) sosiaalisista ongelmista, jotka voidaan määrittää pienyhteisölliseen tai yksilölliseen piiriin.

Oletin, että sosiaalityö saa tehtäväkseen todistaa legitimiisyyttään julkisten ongelmien palauttamisessa julkisuuskyynnyksen "alapuolelle" ja sosiaalisten ongelmien pitämisessä siellä. Asiakkaiden ei-julkinen toiminta kysyy kyvykkyyttä, ja erilaisten yhteisöjen "sietorajat" ovat erilaisia. Sosiaalityöntekijöillä on siis yhtäaikainen sopeuttamisen ja kvalifioinnin tehtävä. Asiakkaiden kvalifioinnissa, ts. ei-julkisen toiminnan voimavarojen tukemisessa sosiaalityö joutuu kuitenkin omalaatuisiin asetelmiin vajaavuuskeskeisessä järjestelmässä. *Voimavaroja pitäisi tukea järjestelmässä joka on erikoistunut ongelmien etsimiseen ja eliminointiin.*

Löysin *positio-käsitteestä* kiintopisteen yrityksille välttää suoraviivaiset funktionalistiset oletukset sosiaalityöstä "asiakkaiden alistajana": Sosiaalityö joutuu *näyttötilanteisiin*, joissa on yritettävä mobilisoida viranomaisjärjestelmästä tukea asiakkaiden ei-julkiselle toiminnalle - ja hankkia samalla näyttöä sosiaalityön professionaalisuudesta. Löytääkseen kiinnekohtia asiakkaiden kvalifiointiin ei-julkiseen toimintaan sosiaalityöntekijöiden on päästävä asiakkaiden arkeen *tuen tarjoajan positiosta*. Tämän se taas tekee pakkokeinojen haltijan ja tarveharkitsijan mandaattiasemasta. Mikäli viranomaisjärjestelmä ei löydä tuettavaa (voimavaroja) sosiaalityön on tuotettava näyttöä pakkokeinojen perusteltavuudesta, toivottomuudesta.

Positiot muotoutuvat tulkitsevassa vuorovaikutuksessa eivätkä palaudu suoraan toimenkuvissa ilmaistuihin mandaatteihin, organisaatioiden imagoihin tms. Myös mandaatit muuntuvat. Uusien järjestelmien ilmaantuminen organisaatioverkostoon tai olemassaolevien professioiden/instituutioiden tehtävien muuntuminen heijastuu muutoksina muidenkin professioiden/instituutioiden tehtävissä. Sosiaalityöntekijä on pakkokeinojen haltija, mutta tämä ei vielä "selitä" missä positiossa hän on asiakkaan järjestelmissä.

Tulkintaverkostossa muodostuvia positioita ei voida johtaa reduktiolla "sosiaalivaltiollisista funktioista" eikä myöskään "mikrotilanteen" toimijoiden ominaisuuksista. Positio on mikro-makro - käsite. Sosiaalityöntekijän position ymmärtämiseksi on tarkasteltava sekä sosiaalityön työnjaollista asemaa ja mandaattia *että* mikrotilanteen vuorovaikutuksessa muodostuvaa toimijoiden tulkintaa toisistaan. ¹

2.4 Tutkimuksen pelisäännöt

Palasin projektin päätyttyä kehittämään teemaa *kehään juuttuvasta ja siitä murtautuvasta toiminnasta*. Aloimme yhdessä Esa Erikssonin kanssa toteuttaa konsultaatioita, jotka samalla olivat yhteisen tutkimuksemme esitutkimusvaihetta. Kokeilimme keinoja hankkia aineistoa konsultit-konsultoitavat vuorovaikutussuhteista ja konsultin position muodostumisesta. Valmistelimme tutkimusta, jossa tutkijan positio olisi keskeinen hypoteesien kiintopiste. (Tutkimus alkoi talvella 1992.) Imber Blackin (1988) väite vajaavuusorientoituneesta tutkimuksesta toistamassa vajaavuusorientoitunutta työtä toimi pohjana työhypoteesille: *Mikäli tutkimus toistaa työn toistuvat käytännöt, tutkimuksen rajasysteemiin muodostuu rakenne, jossa kummankaan osapuolen hypoteesit eivät kehity*. Mikäli taas tutkiva ja tutkittava järjestelmä ovat tavattoman erilaisia, kontakti katkeaa eikä keskinäinen ymmärrys tällöinkään kehity.

¹ Peilit julkaistiin keväällä 1991. Liitin raporttiin kuvauksen projektissa toteutetuista kokeiluista (Peilit, luku 6).

Kokeilujen yksityiskohtainen raportointi tapahtui sosiaalityöntekijäryhmien omana tuotantona. (Ks. Arnkil, toim. 1991e ja f, Auvinen ym. 1991, Koskinen 1991.) Halusin tällaisella ratkaisulla rohkaista sekä työryhmien omaa toimintansa erittelyä että sosiaalityöntekijöiltä sosiaalityöntekijöille suuntautuvaa kokemusten vaihtoa.

Tiedonhankinta edellyttää "sopivaa erilaisuutta" (vrt. Andersen 1987). Tutkimus, joka suuntautuu osoittamaan vajaavuuksia työssä, voi tahattomasti toistaa "pätevämmän ratkaisijan" rakenteen. Silverman (1989, 23) kiinnittää huomionsa tutkijan auktoriteettiaseman uusintamiseen. Mills (1990) puhuu tutkijaelitismien uusintamisesta. Mikäli asiakastyössä toteutuu rakenne, jossa työntekijät joutuvat tai pyrkivät pätevämmän ratkaisijan asemaan suhteessa asiakkaihin ja heidän verkostoihinsa, ja tutkijat suuntautuvat etsimään ja löytämään vajaavuuksia työntekijöiden toiminnasta, muodostuu pätevämpää ratkaisijaa hakeva kehä. Työntekijät saattavat etsiä pätevämpää ratkaisijaa asiakkaan järjestelmien ulkopuolelta, ja tutkijat saattavat etsiä sitä asiakkaat-työntekijät asetelman ulkopuolelta. Suuntautuminen työntekijöiden/tiimien *voimavarojen* tutkimiseen voi tuoda asetelmaan poikkeavia elementtejä ja tukea asiakkaiden voimavaroihin orientoituneita elementtejä työssä.

Silverman (1989, 194) kuvaa työntutkimuksen asetelmaa, jossa tutkimusryhmä pyrkii työyhteisöä konsultoidessaan luomaan "suhteellisen neutraalin avoimen tilan", jossa tutkittavat/konsultoitavat voivat jatkuvassa dialogissa pohtia tekojensa seuraamuksia konsulttien/tutkijoiden kanssa. Meille "avoin tila" merkitsee työyhteisön ajankäyttöön ja yhteistyökäytäntöihin (myös johtamisjärjestelmään) muodostuvaa uutta rakennetta, *tiimityön refleksiivistä rakennetta*. Neutraalius merkitsee *uteliaisuutta*, sellaista asetelmaa, jossa hypoteesit pidetään jatkuvien kehyskokein liikkeellä (vrt. Ceccin 1987).

Erittelimme Erikssonin kanssa konsultaatiossa muodostuvia rajasysteemejä. Analysoimme konsultaatiopyyntöjen lähihistoriaa selvittääksemme positiota, johon olimme saamassa kutsua, teimme ennakoitavia interventioidemme vaikutuksista ja muodostimme aktiivisesti hypoteeseja konsultoitavat-konsultit vuorovaikutuksesta. Yritimme kääntää takaisin kutsut "pätevämmäksi ratkaisijaksi" tukemalla rakenteita, joissa tiimit voivat muodostaa monipuolisia ja voimavarasuuntautuneita hypoteeseja.

Oletus palvelujärjestelmien vajaavuusorientoituneisuudesta on tietenkin vain työhypoteesi. Sen kehittämisestä tutkimuksen pitäisi tuoda avoimeen tilaan poikkeavia elementtejä. Tutkijoiden tai konsulttien voimavaraorientoituneet interventiot ovat kokeita hypoteesien testaamiseksi.¹

¹ Kehittävä työntutkimus on periaatteessa voimavaraorientoitunutta suuntautuessaan muutoksen itumuotojen erittelyyn ja tukemiseen, mutta suuntautuneisuus toteutuu (Engeströmin ohjelmallisissa asettamuksissa) paradoksaalisesti, pätevämmän opastajan (reflektoimattomasta) positiosta. Toteutetuissa kehittävästä työntutkimuksen hankkeissa positiot ovat saattaneet olla tutkijoiden erittelyn kohteena. Toistaiseksi tästä puolesta ei kuitenkaan ole raportoitu. (Ks. E. Arnkil 1990a ja R. Arnkil 1992).

Etäännyin projektin ja konsultointien myötä kognitivistisista alkuasetelmistani. Sen sijaan, että yrittäisin mutkattomasti "subjektivoida" työntekijöitä tarjoamalla kognitiivisia välineitä työn reflektointiin, joudun nyt pohtimaan *millaisen rakenteen tuotan rajasysteemiin subjektivointiyrityksin*.

Etäännyin myös *hallitun muutoksen* tavoittelusta¹, kohti interventioiden yllättävien seurausten uteliasta ennakointia.

Ennakoinnit rajasysteemissä

"Sopiva erilaisuus" tuottaa uutta informaatiota, mutta tutkija ei ilman muuta tiedä missä hänen toimintansa on samankaltaista ja missä erilaista kuin kohteena olevan systeemin toiminta - puhumattakaan siitä, että hän tietäisi mikä on *sopivasti* erilaista. Tätä voidaan kuitenkin tutkia kokeellisesti.

Vadén (1985 ja 1989) ja Weckroth (1986) ovat kehittäneet ns. *ennakointimetodia* psykologin ammattikäytännön ytimenä. Näen tällä erittäin kiinnostavia yhteyksiä työntutkimukseen.

Ennakoinnit ovat hypoteeseja täsmäntäviä ajatuksia, jotka liittyvät interventioiden seurausten "arvaamiseen". Tutkijan (tai konsultin tai työntekijän tahi kenen tahansa) hypoteesien eksplikoiminen on vaikeata - sisältyyhän niihin työläästi ulkoistettavaa "lyhentyntä" kokemustietoa. Sen sijaan ennakoinnit jonkin intervention seurauksista voidaan helpommin ilmaista täsmällisesti - etenkin mikäli ennakoitavaksi otetaan rajattu, uteliaisuutta herättävä (siis subjektiivisesti merkityksellinen) seikka. Kun ennakointi eksplikoidaan, saadaan myös kosketus hypoteeseihin. Hypoteesit saadaan *reflektoitaviksi uteliaisuuden subjektiivisista kiintopisteistä*.

Mikäli yritän ymmärtää tutkimaani työprosessia sen rajasysteemin kautta, joka muodostuu tutkivan järjestelmän ja tutkittavan järjestelmän vuorovaikutuksessa, voin tehdä ennakoiteja interventioideni seurauksista tuolle vuorovaikutukselle. Mikäli kiintopisteenäni on tutkijan position muodostuminen, voin kiinnittää ennakoinnit sellaisiin tapahtumiin, joiden oletan tuovan tietoa juuri tästä. Teen kokeita. Toteutan "liikkeitä", jotka määrittävät positiotani

¹ Hallitun muutoksen "missiosta" ks. Engeström (1987, 336.) Sen arvioinnista ks. Arnkil (1990a). Bruner (1984, 94) kiinnittää huomionsa *lähikehityksen vyöhyke* -käsitteen sisältämään "*kätettyyn esityslistaan*" (hidden agenda): "Lähikehityksen vyöhyke on suora ilmaus tavasta, jolla työnjako ilmaisee itsensä kollektivistisessä yhteiskunnassa (...) Ne, jotka 'tietävät' enemmän, ne, joilla on 'korkeampi' tietoisuus, jakavat sen niiden kanssa, jotka tietävät vähemmän, jotka ovat vähemmän kehittyneitä tietoisuudeltaan ja älylliseltä hallinnaltaan".

tavalla tai toisella. Tämä on klassinen koeasetelma, jolta pohjalta Vadén ja Weckroth ovatkin menetelmänsä kehittäneet.¹

Mikäli tapahtuu jotain sellaista, jota olin ennakoanut, saan palautetta, että ymmärrän jossain määrin vuorovaikutusta ja tutkimaani kulttuuria. Mikäli tapahtuu jotain aivan muuta, saan palautetta hypoteesieni kehittymättömyydestä. "Arvausten" ei siis tarvitse olla "oikeaan osuneita" ollakseen hyödyllisiä. Eksplikoidut ennakoinnit pitävät hypoteesien kehittelyn esillä.

Mikäli uteliaisuus pysähtyy varmuuteen tutkittavasta kulttuurista (eikä tutkimus tuota uusia kysymyksiä), tutkimuspraksis todennäköisesti toistaa hypoteesit yhden suhde yhteen ja päinvastoin. Toiminta voi menettää *kokeilevan* luonteensa (vrt. Toivonen 1987). Lyotardin (1985, 94) mielestä tutkimuksen tehtävänä on tuottaa *tuntematonta* eikä tunnettua. Mikäli interventiot johtavat kontaktin katkeamiseen, toiminta ei luultavasti ole sopivasti, vaan sopimattomasti toisin. *Näiden ääripäiden välillä on toiminta-avaruus, jonka kartoitus kokeellisin keinoin on tapa lisätä ymmärrystä tutkimuskohteesta.* Yritykset toimia "sopivasti toisin" kartoittavat sitä mikä on samaa ja mikä toisin. Kun ymmärretään toistuva toimintakäytäntö, ymmärretään rakenne (vrt. Giddens 1984).

Myös sosiaalityöntekijä on periaatteessa kokeellinen tutkija. Tutkimuksen mahdollisuudet ovat käsillä, mutta usein käyttämättä. Yrityksissään auttaa asiakasta työntekijä saattaa huomaamattaan toimia juuri samalla tavoin kuin asiakas. Utta informaatiota ei ennen pitkää tule. Hypoteesit pysähtyvät ehkä molemmilla puolilla tiskiä. (Ennen pitkää työntekijä "tietää" millainen on Lahtinen ja tämän perhe, ystäväpiiri tms. - ja Lahtinen tietää millainen sossu on). Toiminta uusintaa hypoteesit yhden suhde yhteen ja uteliaisuus tyrehtyy. Sosiaalityöntekijä voi myös toimia aivan eri tavoin kuin asiakas. Kontakti katkeaa. Hypoteesit pysähtyvät tässäkin.

Mikäli sosiaalityöntekijä yrittää saada uteliaisuutensa uudelleen liikkeelle, hänen pitäisi toimia jotenkin toisin. Tämä taas edellyttää sen erittelemistä miten tähän asti toimittiin, uteliaisuutta *oman toiminnan toistuvasta kuviosta*. Yrittäessään monipuolistaa hypoteesejaan asiakkaan voimavaroista ja siitä miten työntekijän voimavarat niihin liittyvät sosiaalityöntekijä voi tehdä ennakoiteja interventioidensa seurauksista. Silloin hän on jo tietoisessa koeasetelmassa, jossa hypoteesit voidaan saada reflektoitaviksi. (Ja jossa on odotettavissa yhtä suuria yllätyksiä kuin missä tahansa kokeessa).

¹ Sovelluksemme Erikssonin kanssa ennakointimetodista edellyttää *vähintään kahta* tutkijaa/konsulttia. Käytämme ennakoiteja yksilötutkimuksen sijasta vuorovaikutusverkostojen ja niiden rajajärjestelmien tutkimiseen. Kahden tutkijan asetelmassa voidaan saada havainnoinnin kohteeksi myös vuorovaikutus tutkivassa/konsulttoivassa järjestelmässä. Juuri oman positioimme muodostuminen on meille (eräs keskeinen) kiintopiste, josta eritellä järjestelmien "rajamaita".

Tutkimukseen voi muodostua rajasysteemi, jossa tutkijat yrittävät ymmärtää paremmin työntekijöitä, jotka puolestaan yrittävät ymmärtää paremmin asiakkaitaan - ja tutkijoita. Tämä edellyttää, että tutkijoiden uteliaisuus on työntekijöiden todettavissa. Mikäli tutkijat astuvat arvostelijan tai pätevämmän ratkaisijan positioon, he "jotietävät", eivätkä siis ole uteliaita.

Sama koskee asiakastyön rajasysteemejä. Jos ne lakkaavat olemasta uteliaisuuden määrittämiä, niistä voi tulla ongelman määrittämiä.

Kriittinen voimavaratutkimus

Voidakseen tutkia toimintaa kriittisesti tutkijan on yritettävä ymmärtää sitä *toimijoille mielekkäänä käytäntönä*. Näin hän voi päästä ennakoimaan ja erittelemään tutkittavien kanssa tekojen *aiottuja ja ei-aiottuja seurauksia*. (Vrt. Silverman edellä: tutkittavien ja tutkijoiden dialogi tekojen seuraamuksista "suhteellisen neutraalissa avoimessa tilassa".)

Mikäli tutkijana kykenen esittämään sosiaalityöstä *vain* kritiikkiä, en luultavasti ymmärrä sitä kovinkaan hyvin. En ymmärrä sitä *ristiriitaisena*. Saan tarkasteluun vain vastakohtaisuuksien toiset "poolit". Samalla, orientoituessani "kritiikkiin", toistan tahattomasti "pätevämmän ratkaisijan" rakenteen ja syytöskähdät. Jos suuntaudun - ehkä herkullisiinkin - paljastuksiin, uusinnan vajaavuusorientoitunutta työtä.¹

Yritys ymmärtää tutkittavien toimintaa heille mielekkäänä ei tarkoita yritystä "selittää parhain päin" heidän tekemisiään. Ymmärryksen lisääminen edellyttää *kehyskokeita*. Mikäli tietty kontekstualisointi ehdyttää hypoteesien kehittelyn (siten, ettei uusia uteliaisuutta ruokkivia kysymyksiä muodostu), tutkija voi - myös yhdessä tutkittavien kanssa - koettaa mieltää "keitä muita tässä on mukana" - ja missä positiossa. Kehyskokeet tuovat ehkä esiin uusia merkityksellisiä vuorovaikutusyhteyksiä.

Voimavarasuuntautunut tutkimus, yritykset kontekstualisoida tutkimuskohde siten, että toiminta voidaan ymmärtää toimijoille mielekkäänä, ei menetä kriittisyyttään vaan lisää kriittisiä mahdollisuuksia.

Selvini-Palazzolin ryhmä (1978) puhuu ns. positiivisesta konnotoinnista. Tutkija (heidän tapauksessan perheterapeutti) yrittää

¹ Onkin paradoksaalista, että "kritiikin" jyrkentäminen luultavasti vain vahvistaa vajaavuusorientoituneisuutta työssä. Lisää "kritiikkiä" on "lisää samaa" oirekeskeisen työn peruseriaa. Ja toisaalta: sosiaalityön "ymmärtävä selittely" säästäisi tutkijan vaivalta kehitellä hypoteeseja, joilla työn ei-aiotut seuraukset saadaan pidettyä kuvassa.

mieltää problemaattisen toiminnan kyvykkäänä käytäntönä. Välttääkseen toimijoiden syyllistämisen (ja syytöskohien uusintamisen) erittelijät tarvitsevat uudelleenkontekstualisointeja. Tuomittavakin toiminta voidaan nähdä selviytymisstrategiana uudelleenmielleytyssä yhteydessä.

Vasta, kun toiminta voidaan rehellisesti konnotoida positiivisesti, se ymmärretään kontekstissaan. Vastaavasti: Sosiaalityö ymmärretään kontekstissaan vasta, kun se voidaan esittää mielekkäänä toimintana ristiriitojen ratkonnassa.

Perheterapiassa ja ns. systeemissä konsultoinnissa on nyttemmin alettu pohtia sitä, millä tavoin terapeutit tai konsultit liittyvät kontekstiin. Ei tietenkään ole takeita, että heidän hyvää tarkoittavat pyrkimyksensä tuottavat vain aiottuja seurauksia. Ammattiauttajien toiminta saattaa kaventaa asiakkaiden toiminta-avaruutta. Systeemisten terapiajäsenysten ensimmäinen aalto tuotti "ensimmäisen asteen kybernetiikkaan" pohjautuvia kehyskokeita vuorovaikutusjärjestelmistä. Puolet tiimistä oli vielä turvallisesti peilin takana. "Toisen asteen kybernetiikka" sisällyttää myös terapeutin/konsultoinnin systeemin kehyskokeisiin. (Ks. Wynne ym. 1986.)

Hypoteesini sosiaalityöstä ovat olleet yrityksiä mallintaa sen "merkityksellisiä systeemejä". Olen kehystänyt vuorovaikutusjärjestelmiä, joissa sosiaalityö voidaan ymmärtää samanaikaisesti rajoittimensa uusintavana että toimintansa avartamista kokeilevana.

Vasta vähitellen olen onnistunut sisällyttämään oman toimintani kehyskokeisiin. Tämä tuotti pelisääntökysymyksen: Toistaako työntutkimus työn organisointiperiaatteet, jääkö kritiikki tutkimiansa ajattelumuotojen "sisään"?

Pieni iso liike

Kuvasin tässä artikkelissa prosessia, jossa yritin ylittää fordistisen sektorijakoisuuden ja vajaavuuskeskeisyyden. Päädyin ajatukseen "sopivan erilaisuuden" käytöstä kokeellisen tutkimuksen keinona. Suuntauduin työyhteisöjen reflektiivisten rakenteiden tukemiseen. *Tämä on itse asiassa iso interventio.*

Refleksiiviset rakenteet ovat poikkeava elementti liukuhihnaimaisena yksilötyönä organisoidussa sosiaalityössä ja sen yksilötyöntekijöitä kontrolloivassa johtamisjärjestelmässä.

Yritykset muodostaa "pakkotahtiseen" sosiaalityöhön kollektiivisia rakenteita, joissa työntekijät yrittävät ymmärtää

asiakkaiden, oman toimintansa ja muiden viranomaisten positiota, voimavaroja ja merkityksellisiä systeemejä, osuvat *fordistisen palvelutyön* arkoihin paikkoihin. Jää nähtäväksi mikä tällaisessa avointen tilojen tukemisessa on sopivasti toisin. Sen kartoittaminen lisää ymmärrystä siitä, mikä on "lisää samaa" - ja siis vallitsevaa rakennetta - ja mikä "aivan toisin" tai "tuolla puolen". Näin siis kartoitetaan sosiaalityön kehitysvyöhykettä.

Näennäisesti tutkija/konsultti ei tee kovinkaan suuria "liikkeitä", jos hän pyrkii pätevämmän opastamisen tai arvosteluhypoteesiensa todentamisen sijasta tukemaan refleksiivisiä rakenteita. Hän vain pyrkii rohkaisemaan käytäntöjä, joissa tutkittavat tekevät kehyskokeita ymmärtääkseen paremmin asiakkaan toiminnan mielekkyyttä ja voimavaroja (sekä sitä, miten asiakkaalle tärkeitä arjen toimijat ja viranomaiset tuohon toimintaan ja sen voimavaroihin liittyvät).

Näennäisesti pienet "liikkeet" tuovat kuitenkin tarkasteltaviksi rajajsystemit, ja erittelyn kohteeksi *oman toiminnan toistuvat, toiminta-avaruutta ja vaihtoehtoja ehkä kaventavat kuviot*. Tämä ei tarkoita kääntymistä sisäänpäin siten, että maailmalle käännetään selkä. Eritellessään omassa toiminnassaan toistuvia kuvioita työntekijät voivat tulla tietoiseksi niistä *vuorovaikutuskuvioista, joiden kanssa he ovat tekemisissä ja joita he uusintavat*. Mikäli työryhmä havaitsee vaikkapa toistuvasti välttävänsä suoraa palautetta ja ikävien asioiden esiinottamista jonkin tapauksen ympärillä, se voi kiinnostua siitä kertooko tämän työryhmän sisäinen vuorovaikutustapa jotain siitä ilmiöstä, jonka kanssa ollaan tekemisissä. Mikäli työryhmä jakautuu joissain asioissa jyrkästi klikkeihin, se voi kiinnostua pohtimaan mitä se tämän ilmiön kautta voi oppia siitä vuorovaikutuksesta, jonka yhteydessä jaot tapahtuvat.

Sen sijaan, että valokeilassa olisivat asiakkaiden (ja ehkä muiden viranomaisten) vajaavuudet, tarkastelun keskiöön nousevat sellaiset oman toiminnan kuviot, jotka kertovat siitä *vuorovaikutuksesta, jota omalla toiminnalla rakenteistetaan*. Näin voi myös löytyä hahmotuksia siitä mikä olisi sopivasti toisin ja tueksi.

Jos sosiaalityöntekijät kiinnostuvat erittelemään mikä olisi sopivasti toisin, he itse asiassa tutkivat sosiaalityön rakennetta toistuvina toimintakäytäntöinä - ja luultavasti saavat fordistisesta sosiaalityöstä verrattomasti enemmän rakenteellista tietoa kuin yrittäessään toteuttaa asiakastyöstä irroitettua "rakenteellista sosiaalityötä".

Olen Esa Erikssonin kanssa nyttemmin käyttänyt fordistisen sosiaalityön tutkimisen keskeisenä aineistona työntekijöiden (kirjallisia) ennakoiteja tekojensa seuraamuksista sekä tutkijat-tutkittavat keskusteluja niistä. Tämä on *työorientaatioaineistoa*. Kun työntekijät tuovat esiin ennakoitejaan ja kehittelevät hypoteesejaan tekojen tuottaman palautteen pohjalta, he tuovat tarkasteluun työorientaatioitaan juuri siinä käytössä, jossa orientoituminen

psykkisesti on: *ennakoitumisessa*. Tällä tavoin sosiaalityön käyttöteorioita voidaan tutkia *käytössä*.

Tutkijan on tietenkin pohdittava huolellisesti millainen tutkimusasetelma sallii tavoitellun aineiston saannin. Mikäli asemani tutkijana määrittyy *kontrollipositioksi*, ennakoitejaan minulle ilmaisevat työntekijät ovat ikäänkuin tenttitilanteessa. He saattavat yrittää tuottaa mahdollisimman "hyviä" ennakoiteja niiden arvausten pohjalta, joita heillä on kontrollantin odotuksista "hyvästä työstä". Tai sitten he eivät lainkaan kiinnostu kertomaan minulle orientaatioistaan. Kukapa kaipaisi kontrollantin tuomioita.¹ Olen kiinnostunut tutkijan positioista, koska haluan aineistoa sosiaalityön käyttöteorioista (mahdollisimman pitkälti) sellaisina kuin sosiaalityöntekijät teorioitaan käyttävät. Niinpä haluan välttää kontrolliasetelman. En pysty tekeytymään uteliaaksi, jos en sitä ole (eikä yritteliäskään näyttelyminen mene pitkän päälle läpi). Niinpä minulla ei ole muuta mahdollisuutta kuin tulla uteliaaksi ja ylläpitää sitä. Sen keskeinen keino on minulle pieleen ja maaliin menevien ennakoitien tekeminen, kokeileva tutkimus, yllätysten hankkiminen.

Olen Peileissä ja sen teemoja täsmentävissä Artikkeleissa kehitellyt hypoteesit fordistisen sosiaalityön ristiriidoista ja kehitysvyöhykkeestä. Haluan alistaa hypoteesini testiin. Pienillä voimavaroja tukevilla interventioilla liikun sektoroituneen, rationalisoituvan ja tuki/kontrolli -ristiriitoja ratkovan sosiaalityön ydinalueella. Saan kehitysvyöhykkeen kokeelliseen tarkasteluun.

Ennakointien ei tässäkin tarvitse olla oikeaanosuneita tuottaakseen informaatiota olettamusten kehittämisiksi. Odotettavissa on ennen muuta yllätyksiä.

¹ Asiaa ei kovin paljon paranna se, jos tutkittavat joutuvat arvailemaan mitä tutkija joskus pamauttaa auki *myöhemmin* ilmestyvissä raporteissaan. Tutkimuspalautteen (tutkijan hypoteesien eksplikoinnin) ajallinen ja paikallinen etäännyttäminen tutkimustilanteista saattaakin tulla keinoksi, jolla voidaan välttää hypoteesien kehittäminen "kritiikkiä" pitemmälle. Jos en voi aidosti konnotoida tutkittaviani positiivisesti, teen negatiiviset konnotointini mieluummin turvallisen etäisyyden päästä. Näin säästyn myös hypoteesien kehittelyn vaivalta. En väitä mitään siitä pitääkö palautetta antaa heti vai myöhemmin. Väitän, että se onko tutkija aidosti utelias vai onko hän vain hankkimassa aineistoa jo tietämiensä hypoteesien kuvitukseksi tulee tutkimuksen rajasysteemeihin. Tutkittavat joutuvat arvailemaan onko tutkija utelias vai joko hän mielestään tietää. Tällä on merkitystä informaation laadun ja tulkintamahdollisuuksien kannalta eikä se näin ollen ole ensisijaisesti eettinen kysymys.

SUMMARY

The article is divided into two sections. The first section summarizes hypotheses on the genesis and the developmental zone of social work (in Finnish welfare offices). Social work is analysed in the context of agency networks and social networks. The second section presents the context in which the hypotheses were formulated. It describes and discusses a project where social workers used and elaborated conceptual models of work as tools for experiments .

Section one: the developmental zone and the systems of boundary

Social work is in continuous transformation because of its contradictions of functions and economy. The functions consist of two conflicting primary tasks. The task of recycling population to labour markets originates from poor-relief. The task of sustaining the marginal population developed as the welfare state evolved. Social workers combine these conflicting tasks in their everyday strategies. The economy of social work is realized through short term and long term investments into production of services. The terms are in conflict and are combined in contradictory strategies.

Social work is an element in public mass-production of services and social control. It is a last resort element in a "Fordist" division of service and control production. The contradictions of welfare production

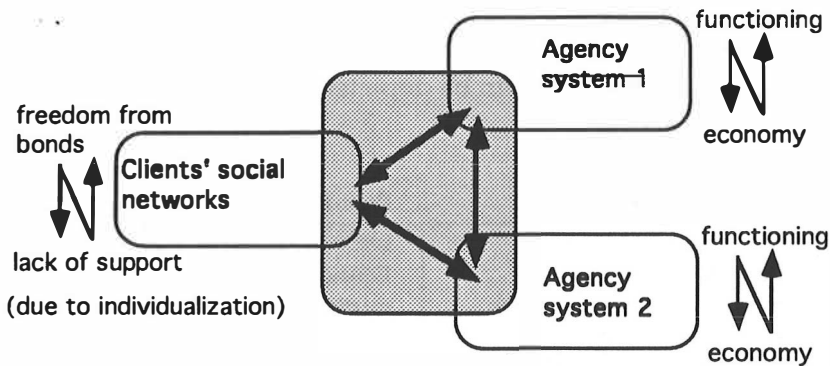
create a developmental zone for social work. No counterpart has a clear strategy on the "battlefield".

The developmental zone can be depicted in a table:

	Fordist functioning	Post-Fordist functioning
Short term economy	<p>(1) Economy through minimizing costs in each sector separately, functioning through Fordist service, e.g. rationalization of social work without altering the Fordist model</p> <p>A polarisation model</p>	<p>(3) Economy through minimizing costs on a cross-sectional basis, functioning through Post-Fordism., e.g. rationalization aiming at "freeing" social workers/teams to form elements of "tailored" cross-sectional services and work with social networks</p> <p>A systems-oriented model</p>
Long term economy	<p>(2) Economy through taking accumulating costs into consideration in each sector, functionality through Fordism, e.g. modification of social work (forming of localized services, etc.) without altering the Fordist model</p> <p>A humanization model</p>	<p>(4) Economy through considering accumulative costs on cross-sectional basis, functionality through Post-Fordism, e.g. forming of "tailored" co-services as cross-sectional networks. Seeking resources in the new socio-cultural prerequisites of everyday life.</p> <p>A systemic model</p>

The contradictions of Fordist welfare production appear in client work through practice. Interaction between social work, other agencies and clients' social networks is mediated by systems of boundary. Their structure is determined by recurrent activity of interacting counterparts. The systems of boundary offer a focus of study in social work research. Restrictions of service sector -focused analysis can be overcome as well as dichotomies in analysing the public agencies vs. the social networks.

Systems of boundary can be depicted in a diagram (on page 58):

Section two: the research practice and the researcher's position

Presentation of the research practice gives the reader a possibility to review the context and the core of the arguments. The hypotheses on contradictions, the developmental zone and the systems of boundary of social work were elaborated in an experimental project. Social workers used and modified the hypotheses as tools for their everyday practice. These hypotheses were formed in a dialogue between the researchers and the researched.

Practical social work was analyzed as subjectively meaningful attempts to reconcile contradictory tasks. This implied frame experiments where social work activity was contextualized in networks of interactions and as strategies of coping with contradictory tasks and positions.

Also the systems of boundary that are formed in research were gradually brought into the picture. The exchange of information and resources between the researching system and the system researched creates a specific system of boundary. Just as in the case of the boundary systems in client work, so also in the boundary systems of research it is the differences between interacting counterparts that yield information.

The researching system needs to be adequately different from the system under study. It is vital that research does not repeat the structure of the object of study. If the systems are very alike, curiosity and hypotheses cease to develop. On the other hand, if the systems are very different the contact will be lost. The adequate difference becomes an object of study.

Analysis of differences is in fact analysis of the structure of the object under study. The structure is a recurrent pattern of activity, and research interventions intending to bring adequately different patterns into the systems of boundary are experiments that bring the recurring

patterns into analysis. Thus, the analysis of the position of the researcher (researching system) in the system of boundary is a means of analysing the structure of the object system.

If analysis of social work isolates social work from the agency network it will reproduce the sector divided service production. Research becomes captured within the Fordist division of labour, even if it is most critical towards it, and loses the potential of differences. If analysis of social work orients itself towards a criticism of the deficiencies of social work it will reproduce the basic principle of Fordist service work: the deficiency principle and the orientation towards problems instead of resources, thus again losing the potential of differences.

Social work exists only in interaction with other systems (i.e. service systems and clients' systems). Its contradictory coping strategies lead to intended and unintended consequences. Analysis of social work enhances its critical potentials through reframing social work as subjectively meaningful attempts to reconcile contradictory tasks.

LÄHTEET

- Andersen, T.: The Reflecting Team. Dialogue and Metadialogue in Clinical Work. *Family Process*, 26. 1987
- Anttonen, A.: Valtiollisesta yhteisölliseen sosiaalipolitiikkaan. Mänttä 1989. Lainattu teoksessa Lehtonen, H.: Yhteisö. Jyväskylä 1990
- Arnkil, E.: Sosiaalityö viranomaisverkostoissa. Sosiaalihallituksen raportteja, 18. Helsinki 1989 (1989a)
- Arnkil, E.: Sosiaaliset verkostot ja viranomaisverkostot - pari kiinnostavaa artikkelia terapian puolelta. *Sosiaaliviesti*, 2. 1989 (1989b)
- Arnkil, E.: Kehittyvä työntutkimus. Ajatuksia kehittävästä työntutkimuksesta. Teoksessa Suomalainen sosiaalityö. Sosiaalipolitiikka 1990:2. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen vuosikirja. Jyväskylä 1990 (1990a)
- Arnkil, E.: Sosiaalityö rajasysteemeissä - makroanalyysistä Markoanalyysiin. *Sosiaalihallituksen julkaisuja*, 4. Helsinki 1990 (1990b)
- Arnkil, E.: Peilejä. Hypoteeseja sosiaalityön ristiriidoista ja kehitysvyöhykkeestä. *Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuksia*, 5. Helsinki 1991 (1991a)
- Arnkil, E.: Keitä muita tässä on mukana? Viisi artikkelia verkostoista. *Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuksia*, 23. Helsinki 1991 (1991b)
- Arnkil, E.: Social Work and the Systems of Boundary. Suggestions for Conceptual Work. (1991c. Teoksessa Arnkil, E. 1991b)
- Arnkil, E.: Yhteisöromantiikka ja verkostohuuma? (1991d. Teoksessa Arnkil, E. 1991b)
- Arnkil, E. (toim.): Sosiaalityön rationalisointi, paradoksaalinen tehtävä. Kaksi Sosiaalityön tutkiva kehittäminen -projektin raporttia. *Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuksia*, 9. Helsinki 1991 (1991e)
- Arnkil, E. (toim.): Kahdet asuntomarkkinat ja sosiaalityö. Kolme Sosiaalityön tutkiva kehittäminen -projektin raporttia. *Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuksia*, 10. Helsinki 1991 (1991f)
- Arnkil, R.: Tunteista - ja vähän muustakin - valoa? *Työelämän tutkimus* vol. 2; 1. 1992

- Auvinen, A. - Kesti, K. - Vuorio, U.: Tuulikaapista A-klinikalle. Sosiaalityön tutkiva kehittäminen -projektin raportti. Sosiaali- ja terveyshallituksen raportteja 11. Helsinki 1991
- Beck, U.: Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne. Frankfurt/Main 1986
- Bergold, J. - Breurein, F.: Alustus Erneuerung der Psychologie - konferenssissa Berliinissä 1991. Referoitu katsauksessa "Tieteellinen elämä", Tiede ja Edistys, 2. 1991
- Blanke, T. - Sachsse, C.: Theorie der Sozialarbeit. (1978) Teoksessa L. Eräsaari (toim.): Kaksi tekstiä sosiaalityön teoriasta. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen työpapereita, 49. Jyväskylä 1987
- Blauberg, I.V. - Sadovsky, V.N. - Yudin, E.G.: Systems Theory. Philosophical and Methodological Problems. Moscow 1977
- Bruner, J.: Vygotsky's Zone of Proximal Development: The Hidden Agenda. Teoksessa B. Rogoff - J. Wertsch (eds.): Children's Learning in the "Zone of Proximal Development", New Directions for Child Development, 23. San Francisco, Cal. 1984
- Ceccin, G.: Hypothesizing, Circularity and Neutrality Reviewed: An Invitation to Curiosity. Family Process, 26; 4.1987
- Engeström, Y.: Toiminnan teoria ja kehittävä työntutkimus. Teoksessa S. Kontiainen (toim.): Näkökulmia aikuiskoulutuksen tutkimukseen. Tutkimuksia ja tutkimussuunnitelmia. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitos, 107. Helsinki 1985
- Engeström, Y.: Learning by Expanding. An Activity-Theoretical Approach to Developmental Research. Jyväskylä 1987
- Eräsaari, R.: Sosiaalivaltio ja sosiaalipolitiikan itseymmärrys. Helsinki 1984
- Eräsaari, R.: Yhteystyö. Yhteiskuntasuunnittelu, 1. 1985
- Eräsaari, R.: Sosiaalityön projekti oman perustansa, sitä koskevan oppinsa ja menetelmänsä asettajana? Teoksessa P. Sirén (toim.): Sosiaalihalitus 20v. Juhlakirja. Pitkäsillan pohjoispuolelta. Periaatteista eri aatteisiin. Helsinki 1989
- Giddens, A.: Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia. Toiminnan, rakenteen ja ristiriidan käsitteet yhteiskunta-analyysissa. Keuruu 1984
- Giddens, A.: Die "Theorie der Strukturierung". Ein Interview mit Anthony Giddens. Zeitschrift für Soziologie. Heft 4. Juni 1988/Bernd Kiessling. Stuttgart 1988
- Habermas, J.: Theorie des kommunikativen Handelns. Band 2. Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft (1981). Lainattu artikkelissa Sipilä, J.: Habermasin huomautukset sosiaalipolitiikasta. Sosiaalipolitiikka 1988. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen vuosikirja, 13 vuosikerta. Vammala 1988

- Hautamäki, A.: Ristiriidan käsitteet Marxilla. Tutkijaliiton julkaisusarja, 12. Helsinki 1980
- Heinonen, J.: Sosiaalityö sosiaalivaltion mikrostruktuurin menetelmänä. Sosiaalityön tehtävien ja käsitteen kriittistä tarkastelua suomalaisen aineiston valossa. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia, 70. Tampere 1984
- Heinonen, J.: Sosiaalivaltiokansalaisten vaikuttaminen ja mobilisaation mahdollisuudet ja edellytykset. Sosiaalihallituksen julkaisuja, 1. Helsinki 1986
- Helsingin kaupunki. Sosiaalivirasto: Toimeentulotuen kroonistumisen estämistä selvittäneen työryhmän raportti. Sosiaalihuolto-osasto. Helsinki 1988
- Hirsch, J.: Turvavaltio. "Saksan malli", sen kriisi ja uudet yhteiskunnalliset liikkeet. Helsinki 1985
- Hoffman, L.: Perheterapia. Systeeminen näkemys. Espoo 1985
- Holzcamp, K.: Grundlegung der Psychologie. Frankfurt/Main 1983
- Holzcamp, K.: Gesellschaftliche Widersprüche und individuelle Handlungsfähigkeit. Teoksessa K.-H. Braun - G. Gekeler (Hrsg.): Objektive und subjektive Widersprüche in der Sozialarbeit/Sozialpädagogik. Marburg 1986
- Hänninen, J.: Sosiaalityön aallot, tulkinnat ja tematisoinnit suomalaisessa keskustelussa. Sivulaudatur-tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntapolitiikan laitos. 1988
- Imber-Black, E.: Families and Larger Systems. A Family Therapist's Guide through the Labyrinth. New York 1988
- Imber-Coppersmith, E.: Families and Multiple Helpers: A Systemic Perspective. Teoksessa Campbell, D. - R. Draper (eds.): Applications of Systemic Family Therapy. The Milan Approach. London 1984
- Jensen, P.: Voidaanko sosiaalihuoltoa rationalisoida? Sosiaaliturva, 1. 1977
- Kajava, M.: Sosiaalityö sosiaalitoimistossa. Sosiaalipolitiikan lisensiaattitutkimus. Lapin korkeakoulu. Yhteiskuntatieteiden osasto. Moniste 1988
- Karisto, A. - Takala, P.: Sosiaalivaltion kriisi. Helsinki 1985
- Klefbeck, J. - Hultkranz-Jeppson, A. - Marklund, K. - Bergerhed, E. - Forsberg, G.: Verkostoterapia - Ruotsin malli. Perheterapia, 2. 1988
- Kohteiden kapina 1984 ja 1985: Kohteiden kapina. Kohti vaihtoehtoista sosiaalipolitiikkaa. Lehden n:ot toukokuu 1984 ja syyskuu 1985
- Kortteinen, M.: Lähiö. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta. Keuruu 1982.
- Koskinen, R.: Työmarkkinoilta syrjäytyneistä peräkammariasiakkiksi. Sosiaalityön tutkiva kehittäminen -projektin raportti. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus, 12. Helsinki 1991

- Kostiainen, T. (toim): Mitä on sosiaalityö - mitä sen pitäisi olla?
Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Opetusmoniste, 5.
1984
- Kuittinen, J. - Lepola, S.: Postfordilaisen yhteiskunnan syrjäytyminen ja sosiaalityö. Sosiaalityön asiakasseuranta Jyväskylässä. Pro gradu - tutkielma. Yhteiskuntapolitiikan laitos. Jyväskylän yliopisto. Moniste 1988
- Latour, B.: The Politics of Explanation: An Alternative. Teoksessa S. Woolgar (ed): Knowledge and Reflexivity, New Frontiers in Sociology of Knowledge. Bristol 1988
- Laurila, H.: Suuntautuminen sosiaalityössä. Empiirisen vaiheen tuloksia. Sosiaalihuollon julkaisuja, 3. Helsinki 1990
- Laurila, H.: Räätelöity täydennyskoulutus sosiaalityössä. Raportti sosiaalityön tutkiva kehittäminen -projektin koulutusvaiheista. Sosiaali- ja terveyshallituksen raportteja, 16. Helsinki 1991
- Lauronen, K.: Toimeentulotukiasiakkaat ja heidän elämäntilanteensa. Sosiaalihuollon julkaisuja, 9. Helsinki 1988
- Lehtonen, H.: Yhteisöt ja kansalaisyhteiskunta. Tiede ja Edistys, 1. 1988
- Leontjev, A.N.: Toiminta, tietoisuus, persoonallisuus. Kuopio 1977
- Liotard, J-F.: Tieto postmodernissa yhteiskunnassa. Jyväskylä 1985
- Matthies, A-L.: Vaihtoehtoinen sosiaalityö - sosiaalityön kritiikkiä ja vaihtoehtoisen sosiaalityön projekteja Saksan Liittotasavallassa. Pro gradu -tutkielma. Yhteiskuntapolitiikan laitos. Jyväskylän yliopisto. 1983
- Mills, C.W.: Sosiologinen mielikuvitus. Helsinki 1990
- Mäkelä, K.: Kvalitatiivisen analyysin arviointiperusteet. Teoksessa Mäkelä, K. (toim.): Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki 1990
- Mäntysaari, M.: Sosiaalihuollon todellisuus sosiaalitoimistossa. Kontrollin elementit sosiaalitoimistojen asiakkaiden taloudellisessa avustamisessa. Lisensiaattitutkimus. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Moniste 1987
- Pekonen, K.: Sosiaalitoimen julkisen kuvan haasteet? Teoksessa Eräsaari, R. (toim.): Sosiaalitoimi imagonaarisessa julkisuudessa. Jyväskylä 1990
- Raeithel, A.: Tätigkeit, Arbeit und Praxis. Grundbegriffe für eine praktische Psychologie. Frankfurt/Main 1983
- Raunio, K.: Sosiaalisten ongelmien muuttumisesta. Sosiaalinen aikakauskirja, 5 ja 6. 1987
- Reder, P.: Milan in East End: Systemic Therapy with Lower-income and Multi-Agency Families. Teoksessa D. Campbell - R. Draper (eds.): Applications of Systemic Family Therapy. The Milan Approach. London 1984

- Roos, J-P.: Yhteiskunnan muutos ja arkielämä. Teoksessa K. Rahkonen (toim.): Roos, J-P. Elämäntapaa etsimässä. Jyväskylä 1985
- Roos, J-P.: Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämänkerroista. Hämeenlinna 1987
- Rosaldo, R.: Culture & Truth. The Remaking of Social Analysis. Boston, Mass. 1989
- Saarnio, P.: Sosiaalityö, psykologia, terapia: Yksilökohtaisen sosiaalityön psykologisten perusteiden tarkastelua. Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia, 68. Tampere 1984
- Schön, D.: The Reflective Practitioner. How Professionals think in Action. London 1983
- Seikkula, J. - Sutela, M.: Coevolution of the Family and the Hospital. The System of Boundary. Journal of Strategic and Systemic Therapies, 2. 1989
- Seikkula, J.: Perheen ja sairaalan rajasysteemi. Tutkimus perhekeskeisen hoidon aloituksesta sairaalassa. Sairaalaliitto. Helsinki 1990
- Selvini-Palazzoli, M. - Boscolo, L. - Ceccin, G. - Prata, G.: Paradox and Counterparadox. New York 1978
- Selvini-Palazzoli, M. - Annoli, L. - Di Blasio, B. - Giossi, L. - Pisano, I. - Ricci, C. - Sacci, M. - Ugazio, V.: The Hidden Games of Organizations. New York 1986
- Sihvo, T.: Suomalainen sosiaalihuolto. Mielikuvat ja todellisuus. Sosiaalihuollon väestötiedustelun raportti II. Sosiaalihuollon julkaisuja, 1. Helsinki 1990
- Silverman, D.: Qualitative Methodology and Sociology. Guilford and King's Lynn 1989
- Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö (STM): Rakenteellisen sosiaalityön työryhmän muistio. Työryhmämuistio 1985:34. Helsinki 1985
- Stoff, V.A.: Modelirovanie i filosofia. Nauka 1966. Lainattu teoksessa Dawydow, W.W.: Arten der Verallgemeinerung im Unterricht. Logisch-Psychologische Probleme des Aufbaus von Unterrichtsfächern. Berlin 1977
- Toikka, K.: Kehittävä koulutustutkimus. Valtion koulutuskeskus. Julkaisusarja B, 25. Helsinki 1984
- Toikka, K. - Norros, L. - Hyötyläinen, R.: Kehittyvää työtä tutkimassa - metodologisia kysymyksiä. Teoksessa J. Ranta- P. Huuhtanen (toim.): Informaatiotekniikka ja työympäristö. Osa II. Työsuojelurahaston julkaisuja, 2. Helsinki 1988
- Toivonen, V-M.: Toiminnan taipuisuus ja psyykinen häiriö. Psykologia, 6. 1987
- Urponen, K.: Sosiaalityön yhteiskunnalliset haasteet. Sosiaalityön vuosikirja 1982 (painopaikka mainitsematta)

- Vadén, T.: Psykologisen asiakassuhteen jäsentäminen. Ylioppilaiden terveydenhoitosäätiön tutkimuksia ja selvityksiä, 20. Helsinki 1985
- Vadén, T.: Huomioita mielenterveysneuvonnasta preventioon. Ylioppilaiden terveydenhoitosäätiön tutkimuksia ja selvityksiä, 27. Helsinki 1989
- Vygotski, L.S.: Mind in Society. The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, Mass 1978
- Watzlawick, P. - Weakland, J. - Fisch, R.: Change: Principles of Problem Formation and Problem Resolution. New York 1974
- Weckroth, J.: Tapahtuman ennakointi psykologin yksilötutkimuksen menetelmänä. Oulun yliopiston työtieteen jaoksen tutkimuksia, 6. Oulu 1986
- Wynne, L. - McDaniel, S. - Weber, T. (eds.): Systems Consultation. A New Perspective for Family Therapy. New York, N.Y. 1986
- Yin, R.: Case Study Research. Design and Methods. Applied Social Research Methods Series, 5. Newbury Park, Cal. 1989